

De schaduwzijden van de nieuwe arbeidsmigratie.

APRIL 2011

Dakloosheid en overlast van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Den Haag.

ERIK SNEL
GODFRIED ENGBERSEN
MARIA ILIES
ROBBERT VAN DER MEIJ
JASPER HAMBERG

AFDELING SOCIOLOGIE
ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

Inhoudsopgave

Voorwoord	pag.	3
1. Inleiding en conclusies	pag.	4
2. Geregistreeerde overlast en criminaliteit door MOE-landers in Den Haag	pag.	11
3. Down and out in Den Haag: portret van dakloze MOE-landers	pag.	17
4. Het fluide karakter van overlast	pag.	25

Voorwoord

In de voorbije jaren is de thematiek van arbeidsmigratie vanuit Oost- en Midden-Europa steeds nadrukkelijker in de aandacht gekomen. Aanvankelijk spitste de discussie zich toe op de mogelijke economische gevolgen van de toetreding van de nieuwe lid-staten tot de EU¹, later kwam er meer aandacht voor de sociale gevolgen daarvan. Op de eerste 'Polentop' die in 2006 in Rotterdam werd gehouden kwam vooral het vraagstuk van de (illegale) huisvesting en overlast aan de orde. In latere jaren kwamen daar andere sociale vraagstukken bij, zoals werkloosheid, dakloosheid en criminaliteit onder arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa.

Deze studie is geschreven in opdracht van de gemeente Den Haag. Den Haag is een van de Nederlandse steden die het meest nadrukkelijk geconfronteerd geweest is met arbeidsmigranten uit Oost- en Midden-Europa, vooral uit Polen. Den Haag is ook een van de steden die te maken heeft gekregen met de schaduwzijden van de nieuwe arbeidsmigratie. In deze studie gaan wij daar nader op in op basis van geregistreerde gegevens (bijvoorbeeld politie- en overlaststatistieken) en op basis van veldwerk in de gemeente Den Haag.

Maria Ilies en Jasper Hamberg, mede auteurs van deze studie, hebben het veldwerk en de dagelijkse coördinatie daarvan voor hun rekening genomen. Met name zijn wij veel dank verschuldigd aan Jasper die ook in de avond en 's nachts voor het onderzoek op pad was. Daarnaast danken wij de Poolse en Bulgaarse interviewers. Wij zijn ook veel dank verschuldigd aan de leden van de begeleidingscommissie onder leiding van Hans Metzmakers: Edwin Berg, Inge Camfferman; Rene Hesseling en Sandra Odijk-Van Deursen.

Wij danken hen voor hun geduld en hun deskundige adviezen en suggesties. René Hesseling zou eigenlijk mede-auteur moeten zijn van dit rapport, gelet op de veelheid van zijn inzichten waarvan wij gebruik hebben gemaakt. Ten slotte willen wij dank zeggen aan alle respondenten (van de gemeente Den Haag en de arbeidsmigranten) die ons bereidwillig te woord hebben gestaan.

Godfried Engbersen (projectleider)
Rotterdam, april 2011

1. Inleiding en conclusies

Twee gezichten van arbeidsmigratie

In december vorig jaar verschenen op opeenvolgende dagen twee ogenschijnlijk tegengestelde krantenberichten over arbeids-migranten uit Polen en andere Midden- en Oost-Europese landen in Nederland. Het ene bericht ging over de positieve bijdrage van Poolse arbeidsmigranten aan de Rotterdamse deelgemeente Charlois. "In Charlois zijn ze maar wat blij met hun Polen", zo kopte *de Volkskrant*. Het feit dat de meeste Polen werken, zich blijvend in de wijk willen vestigen, hun kinderen het goed doen op school en de ouders zeer betrokken zijn bij school wordt positief gewaardeerd in de wijk. Wel wordt opgemerkt dat Roemeense en Bulgaarse arbeidsmigranten een andere uitgangspositie hebben en het daarom minder goed doen in de wijk (*de Volkskrant* 10-12-2010). Een dag later signaleerde de Haagse wethouder Norder een groeiende marginalisering onder de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Den Haag: migranten die hier kwamen om te werken, verliezen hun werk – mede door de crisis – en daardoor vaak ook hun huisvesting. Zo ontstaat er een nieuwe en groeiende groep 'drop outs' in Den Haag: dakloze migranten in een 'uitzichtloze situatie' die desondanks niet terug naar eigen land gaan, volgens Norder omdat ze 'gezichtsverlies' vrezen als ze in deze situatie teruggaan (*de Volkskrant* 11-12-2010).

Beide krantenberichten over de situatie van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa (in beleidsjargon 'MOE-landers' genoemd) zijn op het eerste gezicht tegenstrijdig, maar zijn dat bij nader inzien niet. Zoals voor wel meer bevolkingscategorieën geldt ook voor de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten dat het een meerderheid van hen relatief goed gaat in Nederland. Ze hebben werk en verdienen hier aanmerkelijk meer dan in eigen land. Sommigen zijn slechts tijdelijk hier om geld te verdienen, maar willen zich niet vestigen. Anders dan vroeger de Turkse en Marokkaanse gastarbeiders hebben de MOE-landers door de open grenzen in Europa ook de mogelijkheid om terug naar eigen land te gaan en vervolgens, indien gewenst, weer naar Nederland of andere 'oude' EU-lidstaten te komen om te werken. De gastarbeiders hadden deze mogelijkheid indertijd niet. Als ze naar hun eigen land terugkeerden, was dat meteen definitief. In de praktijk betekende dat, dat velen van hen zich gedwongen zagen om hier te blijven. Tegelijkertijd zien we echter, bijvoorbeeld in het krantenbericht over Charlois, ook dat vooral Poolse arbeidsmigranten zich hier vestigen. Ze komen met het hele gezin, de kinderen gaan naar school, ze proberen de Nederlandse taal te leren en willen hier blijven. Ook in Den Haag zegt bijna tweederde van de Poolse arbeidsmigranten in een recent onderzoek minimaal vijf jaar in Nederland te willen blijven of niet te weten hoelang ze in Nederland willen blijven – ook bij deze laatste categorie is er een kans op langdurige of permanente vestiging. Deze gegevens over verblijfsintenties van Polen zijn afkomstig uit een rapport over Poolse, Bulgaarse en Roemeense arbeidsmigranten in Den Haag (Snel et al. 2011). Dit zijn arbeidsmigranten waarmee het in meerderheid goed gaat in Nederland: ze werken en leveren daarmee een bijdrage aan de Nederlandse economie, temeer daar ze niet terugschrikken voor werk dat veel Nederlanders – inclusief "nieuwe Nederlanders" – vaak niet willen doen. Mede met het oog op de vergrijzing zal Nederland in de toekomst veel arbeidsmigranten nodig hebben (Groenewold en De Beer 2010).

Tegelijkertijd is er echter een categorie migranten uit Midden- en Oost-Europa waarmee het minder goed gaat. Sommigen van hen kwamen hier om te werken, maar werden werkloos waarna een proces van marginalisering inzette (geen huis, verkeerde vrienden, veel alcohol, problemen op straat). Met anderen ging het misschien in eigen land al niet goed: ze waren ook in Polen, Litouwen of Bulgarije al werkloos of dakloos of verslaafd (dan wel een combinatie van deze) en kwamen naar Nederland omdat ze vernomen hadden dat ze het hier beter kunnen hebben (bijv. omdat ze gebruik kunnen maken van de Nederlandse daklozen- of verslaafdenopvang). Deze studie gaat over Midden- en Oost-Europese migranten die dakloos zijn geworden, en over problemen van criminaliteit en overlast waarbij MOE-landers zijn betrokken. Deze studie schetst hiermee een eenzijdig beeld van de situatie van de MOE-landers in Den Haag: hoewel het ook in Den Haag met de meerderheid van hen goed gaat, concentreren we ons hier op degenen met wie het minder goed – of zelfs ronduit slecht – gaat. We bespreken in deze studie drie aspecten van de problematiek van MOE-landers in Den Haag: de door de politie geregistreerde overlast en criminaliteit, de problematiek van dakloze MOE-landers in Den Haag en tenslotte de problemen op

straat en in de wijk. Wat betreft het eerste aspect (criminaliteit en overlast) baseren we ons vooral op statistische gegevens van de politie Haaglanden over overlast en criminaliteit van MOE-landers, evenals op de inzichten van enkele geïnterviewde politiefunctionarissen (bureauchefs in wijken waar relatief veel arbeidsmigranten wonen). Wat betreft de daklozen en overlastgevendenden onder de arbeidsmigranten baseren we ons niet alleen op informatie van de politie, functionarissen van zorginstellingen en andere beleidsvoerders in Den Haag (zie bijlage 1), maar ook en vooral op de verhalen van de betrokkenen zelf (zie bijlage 2 en 3).

Wij interviewden 15 dakloze MOE-landers (veertien Polen en een Bulgaar).² Vijf van de vijftien respondenten kwamen de afgelopen drie jaar (2008-2010) voor het eerst naar Nederland, zes personen kwamen tussen 2005 en 2007 en vier personen waren al in 2004 of eerder in Nederland. De meeste van hen zijn niet ingeschreven in de GBA. Daarnaast zijn 25 interviews gehouden met 25 MOE-landers (23 Polen en 2 Bulgaren) en zijn zes bewoners geïnterviewd van vijf panden gesproken, waar sprake zou zijn van overbewoning en/of overlast. Daarmee biedt deze studie de mogelijkheid om de problematiek van MOE-landers in Den Haag ook van een andere kant te bekijken: wie zijn de dakloze en overlastgevende MOE-landers in Den Haag? Hoe zijn ze in die situatie terecht gekomen? Waarvan leven ze? Hoe zien ze hun eigen situatie en gedrag in de stad? Dit zijn vragen waarop deze studie een antwoord probeert te geven.

Internationale arbeidsmigratie en ruimtelijke concentratie

Voordat wij de uitkomsten van het onderzoek bespreken dienen twee structurele factoren te worden onderkend. De eerste factor is dat de gevolgen van internationale migratie niet gelijkmatig verspreid worden over de stad Den Haag. Internationale migratie is een zeer selectief proces. Hoog gekwalificeerde kennismigranten komen vooral in het westelijke deel van de stad te wonen, terwijl arbeidsmigranten die laag gekwalificeerd werk verrichten grotendeels geconcentreerd zijn in het oosten van de stad. In dat stadsdeel wonen ook de meeste illegale vreemdelingen (Leerkes et al. 2004). Hoge en lage inkomensgroepen wonen in Den Haag sterk gescheiden van elkaar. Hierdoor is Den Haag een van de meest gesegregerde steden van Nederland (Kloosterman en Priemus 2001). Eerder onderzoek wees uit dat MOE-landers veelal in bepaalde Haagse wijken wonen. Van de ingeschreven MOE-landers woont een kwart in het centrum van Den Haag, een kwart in de wijk Escamp, twintig procent in Laak en veertien procent in Segbroek (Gemeente Den Haag 2010: 3). En uit de recente NICIS-studie *Arbeidsmigranten uit Polen, Bulgarije en Roemenie* (Snel et al. 2011) bleek dat het merendeel van de 123 respondenten woonachtig was in het Centrum, Laak, Spoorwijk en Scheveningen (Segbroek). Dat zij in deze delen van de stad woonachtig zijn heeft vooral te maken met het woningaanbod van relatief goedkope, private woningen. Veel arbeidsmigranten zijn nog te kort in Den Haag om een corporatiewoning te kunnen bemachtigen.

Een tweede factor is dat de wijken waar veel arbeidsmigranten naar toe gaan arbeiderswijken zijn die al heel lang dienen als 'aanlegplaats' voor migranten. Het zijn de wijken waar de postkoloniale migranten (Surinamers en Antillianen), de gastarbeiders (Turken en Marokkanen) en later vluchtelingengroepen vaak als eerste zijn komen wonen. Deze wijken hebben deels de functie van doorstroom-wijk voor migranten die zich verbeteren en naar andere wijken vetrekken of naar de randsteden rond Den Haag. Het zijn ook wijken die van oudsher te maken hebben met sociale problemen rond armoede, werkloosheid, illegaliteit en ook met problemen van criminaliteit en overlast, zoals de Stationsbuurt, Schilderswijk en Transvaal.³ Ook de problemen rond dakloosheid of overlast zijn zeker niet nieuw. Wel doen ze zich deels op andere manieren voor.

Het onderzoek heeft een diverse inzichten opgeleverd. We rubriceren ze onder de kopjes van (1) geregistreeerde criminaliteit en overlast; (2) dakloosheid en (3) achtergronden van overlast.

2. De interviews zijn uitgevoerd door Pools c.q. Bulgaars sprekende interviewers en vervolgens integraal uitgeschreven (in het Engels) en later naar het Nederlands vertaald.

3. Daarnaast zien we dat sommige naoorlogse uitbreidingswijken vanaf de jaren tachtig zijn verslechterd, zoals Den Haag Zuid-West. Daar vinden arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa nu ook woningen.

Geregistreerde criminaliteit en overlast

1. Het aantal verdachten afkomstig uit Midden- en Oost-Europa in de regio Haaglanden is tussen 2004 en 2009 verdrievoudigd: van 322 verdachten in 2004 tot 1030 verdachten in 2009.⁴ Kwamen MOE-landers aanvankelijk vooral met de politie in aanraking vanwege alcohol-gerelateerde feiten (openbare dronkenschap, verkeersdelicten), daarna was ook sprake van zwaardere delicten (overlast, kleine vermogensdelicten en vooral winkeldiefstal). Over de relatieve omvang van de criminaliteit door MOE-landers in de regio Haaglanden kan slechts een *schatting* worden gegeven omdat niet bekend is hoeveel MOE-landers in de regio Haaglanden verblijven. Veel MOE-landers zijn niet geregistreerd in de Gemeentelijke Basisadministraties (GBA). Uit gegevens van de politie Haaglanden blijkt dat 30 tot 44 procent van de door de politie gehoorde verdachten uit Midden- en Oost-Europa niet was ingeschreven in de GBA.
2. Criminaliteit en overlast door MOE-landers vormen serieuze, maar in omvang beperkte problemen. In 2009 zijn in totaal bijna twintigduizend verdachten gehoord door de politie Haaglanden, waarvan ruim duizend MOE-landers. Eén op de twintig van alle verdachten in de regio Haaglanden was dus afkomstig uit Midden- en Oost-Europa. Als we er vanuit gaan dat het werkelijke aantal MOE-landers in de regio Haaglanden tweemaal zo hoog is als het aantal formeel geregistreerde ingezetenen uit deze landen, dan ligt het verdachtenpercentage van Polen vrij hoog (namelijk 5,1). Dit verdachtenpercentage ligt hoger dan bij niet-westerse allochtonen (4,7), Bulgaren (2,8) en overige MOE-landers (1,3), en is vijf maal zo hoog als bij autochtonen (1,0). Als we er vanuit gaan dat het werkelijke aantal MOE-landers in de regio Haaglanden driemaal zo hoog is als het aantal formeel geregistreerde ingezetenen, dan liggen de verdachtenpercentages van de MOE-landers lager (3,4 bij Polen, 1,9 bij Bulgaren en 0,9 bij overige MOE-landers). Als deze veronderstelling klopt, is het criminaliteitsniveau van Bulgaren en overige MOE-landers vergelijkbaar met dan van autochtonen, het aandeel verdachten bij de Polen zou wat lager liggen dan bij niet-westerse allochtonen.
3. Politiefunctionarissen maken de inschatting dat 'mobiel banditisme' voorkomt in Den Haag. Er zijn echter geen concrete cijfers. Mobiel banditisme betreft (min of meer georganiseerde) groepen criminelen die 'snelle delicten' plegen om zich vervolgens snel uit de voeten te maken. In het centrum van Den Haag zou sprake zijn van delicten door (groepen) 'mobiele bandieten' uit Midden- en Oost-Europa (bijv. georganiseerde praktijken van zakenrollen).
4. Er is sprake van een toenemend aantal meldingen van bewoners over overlast door MOE-landers in de regio Den Haag. Het aantal meldingen over overlast door drankgebruik van MOE-landers van 160 in 2005 tot 584 in 2009 (de laatste cijfers hebben betrekking op de eerste negen maanden van het jaar). Het betreft zaken als drankgebruik op straat, geluidsoverlast, ruzies en vechtpartijen, op straat urineren en overgeven. Het probleem is niet alleen dat deze vormen van overlast steeds vaker voorkomen, maar ook dat dit vooral gebeurt in buurten waar toch al sprake is van veel problemen en sociale achterstand (bijvoorbeeld de wijken rond de politiebureaus Jan Hendrikstraat (Centrum), Laak, Segbroek, Hoefkade en De Heemstraat).

Dakloosheid

1. In de praktijk blijkt dat dak- en thuislozen afkomstig uit Polen en andere landen in Midden- en Oost-Europa niet in aanmerking komen voor voorzieningen voor Maatschappelijke Opvang (MO) in Den Haag. Voorwaarde daartoe is dat men minstens twee jaar aantoonbaar in Den Haag verblijft. Uitzonderingen vormen alleen de nachtopvang van de Kessler stichting en de dag-opvang voor daklozen van het Leger des Heils. Beide instellingen hebben sinds enige tijd toenemend te maken met daklozen uit Midden- en Oost-Europa (in 2009 telde de dagopvang van het Leger des Heils 600 MOE-landers als gebruikers).
2. Uit het onderzoek blijkt dat het aannemelijk is dat er een relatie bestaat tussen de beperkte toegang tot daklozenvoorzieningen in Den Haag en overlast voor de omwonenden. MOE-landers die geen toegang krijgen tot de nachtopvang, gaan in de nabijheid daarvan (in de openbare ruimte of in portieken) overnachten.

4. De regio Haaglanden bestaat uit de gemeenten Den Haag, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar, Westland en Zoetermeer.

3. Er zijn drie redenen waarom MOE-landers in Den Haag dakloos worden. Een *eerste* reden is dat ze door verlies van werk ook hun onderdak verliezen. Als men ontslagen wordt of om andere redenen (gezondheidsproblemen, eigen keuze) werk verliest en ook geen gebruik kan maken van de sociale zekerheid, dan heeft men al snel geen geld voor onderdak en raakt men aangewezen op de straat of de daklozenopvang. Dat migranten als ze hun baan verliezen direct uit huis werden gezet door de werkgever komt – volgens de verhalen van onze respondenten – minder vaak voor dan wordt gedacht. Acht van de vijftien respondenten werden op den duur dakloos na verlies van werk. Een *tweede* manier om dakloos te worden, is het geschonden vertrouwen van vrienden (en soms familie). Vier van de vijftien respondenten werden dakloos nadat vrienden hadden toegezegd om werk en onderdak voor hen te organiseren, maar dit niet deden. Een *derde* reden voor dakloosheid zijn allerlei complexe individuele problemen (verslaving, psychische stoornissen), die vaak ook al speelden voordat de respondent naar Nederland kwam. Deze groep is niet in staat in eigen onderhoud en huisvesting te voorzien.
4. Dakloze MOE-landers proberen op verschillende manieren in hun levensonderhoud te voorzien. Bijna alle respondenten hadden eerder in Nederland gewerkt, slechts twee van de vijftien respondenten hadden nooit in Nederland gewerkt. Twee geïnterviewde daklozen vertelden tijdelijk en informeel werkzaam te zijn in de bouw. Drie respondenten werkten in een project als straat-veger, een vierde respondent verkocht een daklozenkrant in Den Haag. Opmerkelijk is dat de betrokkenen deze activiteit gewoon als hun beroep opgaven. Ze zien zichzelf als straatveger of krantenverkoper. De resterende negen respondenten vertelden dat ze werk zochten. Bij hen werd niet duidelijk waarvan ze leven. Minstens één van hen heeft waarschijnlijk inkomsten uit drugshandel.
5. De geïnterviewde daklozen geven aan verschillende verblijfsintenties te hebben. Drie respondenten zeggen binnenkort (binnen een half jaar) te vertrekken. Twee respondenten denken nog minstens twee jaar in Nederland te blijven, en vijf respondenten willen voor altijd in Nederland blijven. Het probleem is onder meer dat men zich te zeer schaamt om als dakloze terug naar Polen te gaan. Men wil eerst de positie in Nederland verbeteren voordat men (met opgeheven hoofd) terug naar huis kan.

Achtergronden van overlast

1. Overlast is een subjectief begrip. Wat de een als overlast ervaart, kan een ander als een non-probleem afdoen. De bevindingen van het onderzoek laten echter zien dat er overeenstemming bestaat over de typen overlast die we hier bespreken. Overlast is gedrag dat volgens een meerderheid van de bevolking in strijd is met algemeen geaccepteerde normen van omgang tussen burgers. Nagenoeg alle betrokkenen (Poolse respondenten, politiefunctionarissen en functionarissen van zorginstellingen) waren van mening dat zaken als slapen op straat, overmatig drankgebruik, vernieling, vervuiling, agressie en geweld, en diefstal tot serieuze overlastproblemen kunnen leiden.
2. Het geven van overlast kan verschillende oorzaken hebben. Wat betreft MOE-landers zijn er twee hoofdoorzaken te onderscheiden. De eerste heeft betrekking op het ontstaan van dakloosheid en daarmee verbonden overlastproblemen van slapen op straat en in portieken en drankgebruik. De tweede heeft betrekking op overlastproblemen door niet-dakloze MOE-landers die het gevolg zijn ruimtelijke concentratie, overbewoning en drankgebruik.
3. De interviews met politiefunctionarissen en MOE-landers wijzen uit dat overlast verbonden is met drank en met bepaalde plekken (overbewoonde panden, bars, publieke ruimten bij winkels en supermarkten). De meest voorkomende vormen van overlast zijn vechten, geluidsoverlast, vervuiling en vernieling. Daarnaast maken de respondenten melding van overlast door diefstal.
4. Overlast vindt vooral in de avond, nacht en in het weekend plaats wanneer er te veel gedronken wordt. Daarbij wordt overlast vooral ook veroorzaakt door MOE-landers die niet dakloos zijn. Drank markeert de overgang van werktijd naar vrije tijd. Drank speelt ook een belangrijke rol in de wijzen waarop mannelijke (tijdelijke) arbeids-

migranten na het werk met elkaar de tijd doorbrengen. Drank is een middel waarmee sociale relaties worden aangegaan en onderhouden. Drank behoort ook tot de masculiene drankcultuur van Poolse arbeiders.

5. De plekken waar overlast plaats vindt liggen niet vast. Overlastpanden zijn soms moeilijk te traceren. Dat geldt ook voor bepaalde plekken in de publieke ruimte. Achter het begrip 'overlast' schuilt een snel veranderlijke werkelijkheid die nauw verbonden is met het tijdelijke karakter van arbeidsmigratie, met zijn pieken en dalen van arbeidsmigranten. Daarnaast wordt de aard van overlast beïnvloed door het gemeentelijke beleid rond dakloosheid en veiligheid. Streng optreden tegen problemen van overlast (zowel in panden als in de publieke ruimte) kan problemen de kop in drukken, maar kan ook bijdragen aan bepaalde Hydra-effecten. Als op een bepaalde plaats overlast effectief is bestreden, kan het elders weer opdoemen.
6. De door ons geïnterviewde Polen erkennen dat er sprake is van overlast en criminaliteit, maar zeggen dat er voor gewaakt moet worden om de problemen niet groter te maken dan ze zijn. De overgrote meerderheid van Polen in Den Haag maakt zich immers niet schuldig aan overlast en criminaliteit. Veel Polen zijn daarnaast van mening dat overlast in de hand gewerkt wordt door het tijdelijke verblijf. De combinatie van relatief veel geld en een kort verblijf waardoor men zich niet verantwoordelijk voelt voor de directe leefomgeving, zou bijdragen aan overlastgevend gedrag.
7. Het merendeel van de geïnterviewde Polen meent dat ernstig overlastgevend gedrag vooral bij de jongere en werkloze Polen voorkomt. Ook wijst men erop dat het juist *andere groepen* zijn die zich schuldig maken aan overlast en criminaliteit, zoals Marokkanen en Turken. Dit proces van vergelijking en schuldtoekenning is kenmerkend voor wijken waar talloze nationaliteiten naast elkaar wonen.

Beleidsuggesties

De bevindingen van ons onderzoek leiden tot de enkele beleidsuggesties. Het merendeel daarvan heeft betrekking op zowel dakloze als niet-dakloze MOE-landers. Aanbeveling 4 heeft specifiek betrekking op daklozen.

1. *Kennis van nieuwe arbeidsmigranten.* De eerste aanbeveling is om er voor te zorgen dat er vanuit de gemeente Den Haag meer contact wordt gelegd met MOE-landers- instanties (Poolse Kerk, uitzendbureaus). Dit om de kennis over MOE-landers te vergroten (Polen, maar ook Bulgaren en Roemenen). Hiernaast kunnen Poolse werknemers een rol spelen in maatschappelijke organisaties die betrokken zijn bij de problematiek rond MOE-landers. In sommige Nederlandse gemeenten vervullen zij een intermediaire rol tussen enerzijds gemeentelijke diensten en maatschappelijke instellingen en anderzijds Poolse arbeiders. De Poolse gemeenschap is relatief goed georganiseerd. Het is van belang hun expertise in te schakelen in geval van serieuze lokale problemen.
2. *Versterking van de regierol van de lokale overheid in geval van problemen bij huisvesting.* Arbeidsmigranten zijn vaak aangewezen op de particuliere woningmarkt: hetzij huren van private eigenaren (huisjesmelkers) of van (al dan niet bonafide) uitzend-bureaus. Daarbij kan er sprake zijn van overbewoning, slechte woonomstandigheden waarvoor migranten veel moeten betalen. Soms is huisvesting überhaupt niet geregeld. De lokale overheid dient zicht te hebben op de omvang en kwaliteit van huis-vesting voor MOE-landers. In geval van structurele problemen en leemten dient de gemeente de regie te nemen om problemen in samenspraak met werkgevers, uitzendbureaus en woningbouwcorporaties op te lossen. Dat geldt ook voor het probleem van huisvesting na beëindiging van werk. Voorkomen moet worden dat werknemers per direct op straat komen te staan als het arbeidscontract is beëindigd. Interessant is het initiatief dat momenteel door de 'Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting' (SEV) wordt onderzocht om Polen zogenaamde 'klushuizen' aan te bieden die zij zelf kunnen opknappen. Daarbij gaat het overigens om woningen voor Polen die zich willen vestigen in Nederland.⁵

5. In Rotterdam zijn diverse klushuisprojecten geweest. De gemeente of woningcorporatie biedt de klushuizen aan bij geïnteresseerde kopers. In de meeste gevallen gaat het om oude karakteristieke panden in een slechte staat van onderhoud. Ze worden onder de marktprijs verkocht. De kopers knappen de woning zelf op. Daarna moet men de woning zelf gaan bewonen, het is niet bedoeld voor handel.

3. *Terugkeer.* Er is meer kennis nodig van de mogelijkheden tot terugkeer van migranten die zonder middelen van bestaan in Nederland verblijven. Vrijheid van beweging binnen de grenzen van de EU is een van de basisrechten van de EU. Tegelijkertijd gaat deze bewegingsvrijheid er vanuit dat ingezetenen uit andere EU-landen in het eigen levensonderhoud kunnen voorzien (althans zolang men nog niet door arbeid voldoende recht heeft opgebouwd om gebruik te maken van sociale zekerheid). De overheid (nationaal en lokaal) moet onderzoeken welke mogelijkheden tot (vrijwillige of gedwongen) terugkeer er zijn en hiervoor praktisch uitvoerbare reguleringen maken. De lokale overheid kan vooral - in samenwerking met maatschappelijke organisaties en zelforganisaties - een rol vervullen in het realiseren van vrijwillige terugkeer voor dakloze MOE-landers die niet in staat zijn om in Den Haag te werken en te wonen.
4. *Daklozenopvang.* Het substantieel uitbreiden van het aantal plaatsen in de daklozenopvang, is ongewenst. Het uitgangspunt moet zijn dat MOE-landers die nog niet lang genoeg in Nederland gewoond en gewerkt hebben om toegang te hebben tot het sociale zekerheidsstelsel, niet thuishoren in de daklozenopvang, tenzij in acute noodsituaties. Deze opvang is er slechts voor een beperkte periode en steeds gekoppeld aan een vorm van begeleiding, met als einddoel terugkeer naar normale huisvesting (en werk) dan wel vrijwillige repatriëring naar het herkomstland. Het beroep dat MOE-landers nu op de daklozenopvang (nachtopvang en dagopvang) doen moet drastisch naar beneden. Er moet worden voorkomen dat er een aanzuigende werking van uit gaat, en dat groepen afhankelijk blijven van daklozenopvang. Daarom dient er een sterke prikkel te zijn tot uitstroom uit de daklozenopvang.
5. *Situationele criminaliteitspreventie.* Overlast en criminaliteit komen vooral voor op bepaalde plekken en tijdstippen en worden veroorzaakt door specifieke groepen. Door snel te handelen kunnen problemen worden voorkomen. Gerichtte handhaving en surveillance kunnen de gelegenheid tot overlast en criminaliteit reduceren.
6. *Alcoholmatiging.* Een belangrijk probleem is het excessieve alcoholgebruik bij bepaalde arbeidsmigranten. Het terugdringen daarvan vergt niet alleen repressief beleid, maar ook een beleid waarbij geprobeerd wordt om tot gedragsverandering te komen. De GGD kan daarin een rol vervullen, maar ook werkgevers en maatschappelijke instellingen, waaronder Poolse zelf-organisaties en kerken. Die alcoholmatigingsprogramma zijn bedoeld voor die personen die zich zelf in gevaar brengen en veel overlast veroorzaken.
7. *Beeldvorming.* Ondanks de zorgen over overlast en criminaliteit door MOE-landers moet de overheid een realistisch beeld uitdragen. De meeste arbeidsmigranten leveren een substantiële bijdrage aan de Nederlandse economie en de regionale arbeidsmarkt. Dakloosheid, overlast en criminaliteit door Midden- en Oost-Europeanen zijn serieuze, maar in omvang beperkte problemen. Zij vormen de schaduwzijden van de nieuwe arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa. In de toekomst met toenemende vergrijzing en krapte op de Nederlandse arbeidsmarkt zal de instroom van arbeidsmigranten alleen maar belangrijker worden.

Opzet van het rapport

In de volgende hoofdstukken gaan we in op de geregistreerde criminaliteit en overlast. Daarna focussen we op het verschijnsel van dakloosheid. In het laatste hoofdstuk gaan we aan de hand van gesprekken met politiefunctionarissen en arbeidsmigranten nader in op het fenomeen van overlast.

2. Geregistreeerde overlast en criminaliteit door MOE-landers in Den Haag

Inleiding

De politie Haaglanden heeft de afgelopen jaren diverse analyses vervaardigd om (geregistreeerde) overlast en criminaliteit door arbeidsmigranten uit Midden-en Oost-Europa in kaart te brengen (vgl. Hesseling en Tsjebanova 2008; Hesseling 2008; Hesseling 2009; Hesseling 2010). Dit hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op deze analyses plus enige aanvullende informatie, waaronder gesprekken met politiemensen (zie bijlage 1). Volgens politiefunctionarissen begon men zich eind 2007 zorgen te maken over overlast en criminaliteit door arbeidsmigranten uit Midden-en Oost-Europa:

“Vanaf 2008 is men in Den Haag in toenemende mate problemen met MOE-landers gaan zien. We, gingen toen beseffen dat de aanwezigheid van deze groep en de daarmee gepaard gaande problematiek niet iets tijdelijks was en een grotere omvang heeft dan we aanvankelijk dachten: met name alcohol-gerelateerde overlast, rijden onder invloed, overbewoning. Later bleek uit criminaliteits-cijfers relatief veel overlast en criminaliteit bij deze groepen. Dit alles werd voor het eerst medio 2007 in de Haagse gemeenteraad geagendeerd, onder andere omdat de PvdA was benaderd door verontruste buurtbewoners. Want al deze problemen spelen met name in specifieke buurten. In eerste aanleg dachten we dat het redelijk beheersbaar was. De boodschap was dat het qua omvang nog mee viel en bovendien tijdelijk was. Na verloop van tijd bleek het echter niet zo tijdelijk te zijn: mensen gingen zich hier vestigen en was er sprake van gezinshereniging. Ook als mensen geen werk meer hadden – toen de crisis toesloeg – zag je dat ze bleven hangen. Ze hoopten nieuw werk te vinden, maar je zag ook mensen afglijden en situaties van dakloosheid ontstaan. De problemen werden ook diverser. In 2009 zien we vooral een sterke toename van winkeldiefstal en van drank-gerelateerde overlast. Je ziet ook een groeiende groep dak- en thuislozen. Deels gaat het om mensen die ook in Polen al dakloos en soms verslaafd waren en naar hier komen omdat je het hier beter hebt. Zo krijg je misschien de ouderwetse spuiter terug en dan heb je een probleem, want dat worden veelplegers! Je ziet deze problemen met name in gebieden als Laak, Segbroek, Zuiderpark en in het centrum. Dat zijn gebieden waar ze rondhangen en alcohol op straat gebruiken (ook al is er op die plekken een alcoholverbod)”. (S1)

In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de ontwikkeling van het aantal verdachte MOE-landers in de regio Haaglanden⁶ en hun delicten. Vervolgens bespreken we de notie van ‘mobiel banditisme’ en gaan we in op de door de politie geregistreeerde overlast door MOE-landers. Dit laatste onderwerp komt ook uitvoerig in het laatste hoofdstuk van deze studie. Tenslotte gaan we in op de ruimtelijke concentratie van criminaliteit en overlast in de gemeente Den Haag en de gevolgen daarvan voor de toch al kwetsbare wijken.

Geregistreeerde verdachten en delicten

Een eerste indicatie van groeiende criminaliteitsproblematiek met arbeidsmigranten uit Midden-en Oost-Europa is het toegenomen aantal verdachten ter zake van een misdrijf uit de betreffende landen. Tussen 2004 en 2009 is het aantal verdachten afkomstig uit de betreffende landen meer dan verdrievoudigd. Waren er in 2004 in de regio Haaglanden nog ruim drie honderd verdachten afkomstig uit de MOE-landen, in 2009 was hun aantal toegenomen tot ruim duizend. Bijna 60 procent van de verdachte MOE-landers uit 2009 betreft Polen, krap 20 procent zijn Bulgaren en bijna een kwart van de verdachte MOE-landers komt uit de overige MOE-landen. Juist het aantal verdachten uit de overige MOE-landen (vooral Roemenen en Litouwers) is tussen 2004 en 2009 sterk gegroeid (namelijk meer

6. De regio Haaglanden bestaat uit de gemeenten Den Haag, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar, Westland en Zoetermeer.

Tabel 2.1: Aantallen verdachten uit de MOE-landen in regio Haaglanden (2004-2009)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Totaal	In %
Polen	196	311	320	438	509	602	2376	59,5
Bulgaren	71	124	137	120	146	183	781	19,6
Overig MOE	55	99	102	160	172	245	833	20,9
Totaal	322	534	559	718	827	1030	3990	100,0

Bron: HKS (bewerking politie Haaglanden)

dan verviervoudigd).

Politiefunctionarissen stellen dat deze cijfers slechts een deel van de problematiek tonen. Deze cijfers uit HKS slaan op personen afkomstig uit de MOE-landen tegen wie een proces-verbaal als verdachte van een delict is opgemaakt en als zodanig zijn geregistreerd. In de dagelijkse politiepraktijk heeft men meer aanwijzingen voor de criminele betrokkenheid van personen uit Midden- en Oost-Europa:

“Wat we steeds meer zien, zeker de laatste anderhalf jaar, is winkeldiefstallen. Daarvoor zagen we wel veel overlast, maar criminaliteit zagen we relatief weinig. Maar we zien nu heel veel winkeldiefstallen, woninginbraken en diefstallen uit auto’s die opengebroken worden.

Hoe weet u dat?

Omdat we ze aanhouden, of omdat we omschrijvingen krijgen van mensen die ze weg zagen lopen, dat soort dingen. En bijvoorbeeld ’s nachts hebben we ze gecontroleerd, hebben ze inbraakspullen bij zich, alleen hebben ze dan nog niets gedaan, maar we noteren wel de namen, maar je kan vermoeden als je ’s nacht om drie uur met inbrekersspullen langs auto’s loopt en goed kijkt, is de kans aanwezig dat je andere bedoelingen had. (...) We zien dat we mensen controleren en kort daarna is er een woninginbraak geweest in die buurt. Dat soort dingetjes.” (S2)

Anders dan bij andere bevolkingscategorieën treft men bij de verdachten afkomstig uit de MOE-landen relatief weinig jongeren. Voor alle groepen onder de MOE-landers geldt dat 70 tot 80 procent van de verdachten ouder is dan 25 jaar. In grote meerderheid gaat het om mannen, al is er met name bij de Bulgaarse groep ook een relatief groot aandeel vrouwelijke verdachten (die met name betrokken zouden zijn bij zakkenrollerij). Verder valt op dat de overgrote meerderheid van de aangehouden verdachte MOE-landers (nog) geen criminele carrière heeft. Minimaal 80 procent van de aangehouden verdachte MOE-landers wordt aangemerkt als “beginner” op het criminele pad. Hierbij wordt echter wel opgemerkt, dat geen informatie beschikbaar is of de betreffende persoon al eerder buiten Nederland betrokken was bij criminaliteit en wordt de verwachting uitgesproken dat het aantal bekende veelplegers onder de MOE-landers zal toenemen.

Nu zegt dit aantal verdachten afkomstig uit Midden- en Oost-Europa niet zoveel wanneer we het niet in perspectief kunnen plaatsen. Hoe verhoudt het aantal verdachte MOE-landers zich tot het totale aantal verdachten in de regio Haaglanden en tot de in de regio aanwezige totale populatie? Nederland kent een zekere traditie om de mate van criminele betrokkenheid van verschillende bevolkingscategorieën uit te drukken in het aantal geregistreerde verdachten als percentage van de totale populatie (in een bepaalde leeftijdscategorie), de zogenaamde criminaliteitsgraad. Zo weten we bijvoorbeeld dat 5,6 procent van alle ingezetenen met een Marokkaanse achtergrond in 2009 in aanraking kwam met de Nederlandse politie. Hetzelfde gold voor 6,7 procent van alle ingezetenen met een Antilliaanse achtergrond en voor 1 procent van alle autochtonen (KLPD 2010: 60). Deze gegevens worden berekend door het aantal verdachten per herkomstgroep te relateren aan het totale aantal ingezetenen uit de betreffende groep zoals geregistreerd in de gemeentelijke basisadministratie (GBA). Het probleem met Midden- en Oost-Europeanen is echter dat een aanzienlijke categorie niet is ingeschreven in de GBA. Zo gaat gemeente Den Haag er vanuit dat het werkelijke aantal Midden- en Oost-Europeanen twee- tot driemaal zo hoog ligt als het aantal dat formeel is ingeschreven.⁷ Per begin 2010 telde Den Haag 10.265 ingeschreven ingezetenen uit Midden- en Oost-Europa, maar in werkelijkheid zouden er 20.000 tot 30.000 MOE-landers in de stad

zijn (Gemeente Den Haag 2010: 3, 5). Hierdoor is het niet mogelijk om een verdachtenpercentage te berekenen. Immers, als men 10 verdachten heeft op een totale populatie van 100, dan is de criminaliteitsgraad 10 procent. Maar wanneer de totale populatie in werkelijkheid twee keer zo groot is (200), dan is de criminaliteitsgraad 5 procent. Zolang er dus geen duidelijkheid is over de daadwerkelijke omvang van de totale populatie Midden- en Oost-Europeanen in Den Haag blijft iedere indicatie van de criminaliteitsgraad van deze categorie een onzekere schatting. Dat geldt zeker ook voor de onderstaande schatting (zie tabel 2.2).

Uit gegevens van de politie Haaglanden weten we ook dat een aanzienlijk deel van verdachte MOE-landers niet is ingeschreven in de GBA. Dit geldt voor rond 30 procent van de Poolse en Bulgaarse verdachten in de regio Haaglanden en voor zelfs 44 procent van de verdachten uit de overige MOE-landen (cijfers 2009). Bij de overige bevolkingscategorieën komt dit ook wel voor, maar in veel mindere mate. Zo was 2,5 procent van de autochtone verdachten in de regio Haaglanden niet ingeschreven in de GBA en dat geldt ook voor 6 procent van de verdachten afkomstig uit niet-westerse landen. Ook dit duidt er op, dat een fors aantal personen afkomstig uit Midden- en Oost-Europa wel in Nederland verblijft (en delicten pleegt), maar hier niet formeel is geregistreerd.

In tabel 2.2 gaan we uit van de veronderstelling van de gemeente Den Haag dat het werkelijke aantal ingezetenen uit de MOE-landen in de regio Haaglanden twee- tot driemaal zo hoog ligt als het aantal formeel in GBA geregistreerde MOE-landers in de betreffende gemeenten. Op basis van deze assumptie hebben we twee scenario's berekend. Het eerste scenario toont het verdachtenpercentage er vanuit gaande dat het werkelijke aantal MOE-landers in de regio Haaglanden tweemaal zo hoog ligt als het aantal formeel geregistreerde personen. Het tweede scenario toont het verdachtenpercentage wanneer het werkelijke aantal MOE-landers in de regio driemaal zo hoog ligt als het aantal formeel geregistreerde personen. In tabel 2.2 worden deze gegevens vergeleken met de verdachtenpercentages van autochtonen en van niet-westerse allochtonen.

Tabel 2.2: verdachten in de regio Haaglanden naar etnische herkomst, absoluut en als % van de totale populatie in de regio (cijfers 2009)

	Aantal	% scenario I	% scenario II
Autochtonen	10.223	1,8	1,8
Bulgaren	183	2,8	1,9
Polen	602	5,1	3,4
Overig MOE (incl. Roemenie)	245	1,3	0,9
Niet-westerse allochtoon	8411	4,7	4,7
Alle verdachten	19.664	2,5	2,5

Toelichting:

Scenario I: aantal Polen, Bulgaren en overige MOE-landers is tweemaal zo hoog als het aantal in GBA-geregistreerde ingezetenen uit deze landen

Scenario II: aantal Polen, Bulgaren en overige MOE-landers is driemaal zo hoog als het aantal in GBA-geregistreerde ingezetenen uit deze landen

Bron: HKS en GBA. Gegevens beschikbaar gesteld door politie Haaglanden, onze bewerking

In 2009 werden in totaal 19.600 verdachten gehoord door de politie Haaglanden, waarvan ruim duizend afkomstig uit Midden- en Oost-Europa. Dat betekent dat pakweg één op de twintig verdachten in de regio Haaglanden afkomstig is uit Midden- en Oost-Europa. Iets meer dan de helft van alle verdachten in de regio Haaglanden betreft autochtonen, ruim 40 procent van de verdachten betreft niet-westerse allochtonen. Negentien van de twintig door de politie Haaglanden gehoorde verdachten zijn dus NIET afkomstig uit Midden- en Oost-Europa.

Wanneer het werkelijke aantal MOE-landers in de regio Haaglanden tweemaal zo hoog ligt als het aantal in de GBA geregistreerde ingezetenen uit deze landen, dan is het verdachtenpercentage bij de Polen 5,1 procent, bij de

Bulgaren 2,8 procent en bij de overige MOE-landers 1,3 procent (scenario I). In alle gevallen zijn MOE-landers dus aanzienlijk vaker betrokken bij delicten (althans als verdachte) dan autochtone Nederlanders. Bulgaren en overige MOE-landers zijn minder vaak bij criminaliteit betrokken dan niet-westerse allochtonen. Polen zijn dat juist wat vaker dan niet-westerse allochtonen. Dat beeld verandert echter wanneer we er vanuit gaan dat het werkelijke aantal MOE-landers in de regio Haaglanden driemaal zo hoog ligt als het aantal formeel in GBA ingeschreven personen uit deze landen. In dat geval is het verdachtenpercentage bij de Polen 3,4 procent, bij de Bulgaren 1,9 procent en bij de overige MOE-landers 0,9 procent (scenario II). Als deze assumptie over de totale omvang van de populatie klopt, dan ligt het verdachtenpercentage bij Bulgaren en overige MOE-landers op ongeveer hetzelfde niveau (of zelfs lager) dan bij autochtone Nederlanders. Dat geldt niet voor de Polen. In dit scenario ligt het verdachtenpercentage van de Polen weliswaar aanmerkelijk hoger dan bij autochtonen, maar wel lager dan bij niet-westerse allochtonen. Dit komt overeen met de uitkomsten van het onderzoek van De Boom et al. (2008: 146) over deze kwestie.

Een andere cruciale vraag is om wat voor delicten het gaat. Zoals eerder opgemerkt trokken in eerste instantie drank-gerelateerde overlast en verkeersmisdrijven (rijden onder invloed) door MOE-landers de aandacht van de politie. Gaandeweg bleek echter dat verdachten uit de MOE-landen – met name uit Polen – ook vaak betrokken zijn bij ‘vermogensdelicten zonder geweld’, in de praktijk vooral winkeldiefstal. Vooral Polen worden in de regio Haaglanden relatief vaak aangehouden voor winkeldiefstal. In 2009 had 15 procent van alle aanhoudingen wegens winkeldiefstal in de regio Haaglanden betrekking op Poolse verdachten (ruim 2400 aanhoudingen). Bij Bulgaarse verdachten valt op dat ze, behalve bij winkeldiefstal en drugsmisdrijven, ook relatief vaak betrokken zijn bij zakkenrollerij, deels in georganiseerd verband. Bulgaarse vrouwen zouden nogal eens betrokken zijn bij zakken- en tassenrollerij (gegevens uit: Hesseling 2009 en 2010). In totaal gaat het bij 45 procent van de delicten van Midden- en Oost-Europese verdachten om vermogensdelicten zonder geweld, bij 27 procent om verkeersdelicten en in 28 procent van de gevallen om overige delicten (zie tabel 2.3).

Tabel 2.3: Delicten van verdachten uit de MOE-landen in de regio Haaglanden (2004-2009)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Totaal	Aandeel
Vermogen zonder geweld	191	311	222	334	354	706	2118	45%
Verkeer	86	144	172	241	332	320	1295	27%
Overig	82	144	236	225	269	380	1336	28%
Totaal	359	599	630	800	955	1406	4749	100%

Bron: HKS (bewerking politie Haaglanden)

Politiefunctionarissen stellen dat winkeldiefstal soms samengaat met andere vormen van overlast voor bewoners en de buurt:

“Bijvoorbeeld een man wordt aangehouden door de beveiliging van een supermarkt omdat die heeft “ingeslagen” zonder te betalen en dan ontstaat een vechtpartij op straat. Of je ziet jongemannen alcohol drinken op straat of in een geparkeerde auto, daar komen dan “vrouwen in korte rokjes” op af. Bewoners zien dat gebeuren en schrikken, zeker – wat vaak het geval is – bij bewoners met een islamitische achtergrond.” (S1)

“Het aantal MOE-landers in winkeldiefstallen neemt ook hand over hand toe. Waar vroeger veel veelplegers bekend waren, daar zie je nu dat MOE-landers steeds vaker gepakt worden, een nieuwe groep van veelplegers gaat worden, van draaideurcriminelen.” (S3)

“Mobiël banditisme”?

Enige tijd geleden maakten zowel de politie als onderzoekers melding van het fenomeen ‘mobiël banditisme’ of ‘rondtrekkende daders’ met een Oost-Europese achtergrond. Het idee was dat min of meer georganiseerde groepen criminelen uit diverse Oost-Europese landen kort naar Nederland en/of andere West-Europese landen komen om hier ‘snelle delicten’ te plegen. Gesproken wordt van een ‘hit and run’-tactiek van dergelijke groepen: “Ze komen Nederland binnen, slaan hun slag en zijn net zo snel weg als dat ze gekomen zijn”.⁸ Dergelijke groepen zouden zich vooral schuldig maken aan overvallen, vervoerscriminaliteit (autodiefstallen) en inbraken. Inmiddels gebruikt de politie de term ‘mobiël banditisme’ niet meer omdat daarmee gesuggereerd wordt dat de daders niet in Nederland wonen. Mede door Belgisch onderzoek is men tot het inzicht gekomen, dat op zijn minst een deel van de betrokkenen bij Oost-Europese criminele organisaties langdurig of permanent in landen als België of Nederland gevestigd is. De Nederlandse politie spreekt daarom nu eerder van ‘mobiële criminele samenwerkingsverbanden’ van uit Oost-Europa afkomstige criminelen die in Nederland (en elders) actief zijn. Kenmerkend voor deze groepen blijft echter dat ze op min of meer georganiseerde en professionele wijze delicten plegen en dat ze bovenregionaal actief zijn (KLPD 2008: 148; Van Daele en Vander Beken 2010).

Hesseling (2010: 9) concludeerde eerder, dat er aanwijzingen zijn dat een deel van de misdrijven door MOE-landers in de regio Haaglanden (seriematig) gepleegd worden door rondreizende of tijdelijk verblijvende dadersgroepen. Hoe vaak dit gebeurt is echter niet bekend. Ook wij vroegen diverse politiefunctionarissen in hoeverre ze dit verschijnsel van ‘mobiël banditisme’ vanuit hun eigen wijk kennen. Men antwoordde daar verschillend op. Met name in Den Haag centrum herkent men dit mobiël banditisme en zou sprake zijn van bendes afkomstig uit Midden- en Oost-Europa die op min of meer georganiseerde wijze delicten plegen:

“Hier zie je dat ze zich richten op de winkels of juweliers die hier zitten, dat is echt mobiël banditisme. (...) Daders van zulke zware vergrijpen wonen hier volgens mij niet. Misschien verblijven ze hier, maar zijn ook heel snel weer weg.” (S3)

“Een aantal bendes uit met name Litouwen, Estland, Letland hebben we in beeld gehad, die eigenlijk gewoon puur voor navigatie-systemen, airbags, andere dure elektronica gaan. Dat merk je met name aan je criminaliteitsbeeld als je twee dagen lang waanzinnig veel auto inbraken hebt met allemaal dezelfde buit en dezelfde manier van inbreken. Om er daarna wekenlang niets meer van te merken. Dan heb je gewoon even zo’n groep.” (S5)

Ook de activiteiten van veelal vrouwelijke Bulgaarse zakkenrollers op de markt in Den Haag zouden een vrij georganiseerd karakter dragen. In andere delen van Den Haag zou echter geen sprake zijn van min of meer georganiseerd mobiël banditisme. Men meent dat zulke criminele bendes niet toeslaan in een achterstandswijk als Laak:

“Ik denk dat dit vooral geldt voor een buurt als Wassenaar waar dure woningen staan, langs de A44, daar geldt het zeker.” (S2)

Diverse politiefunctionarissen maken wel melding van het bovenregionale karakter van de door MOE-landers gepleegde criminaliteit. Gesproken wordt van ‘zwerf-zoek gedrag’. Zo blijken in Den Haag aangehouden verdachte MOE-landers ook delicten te hebben gepleegd in steden als Groningen of Maastricht – en vice versa.

Overlast

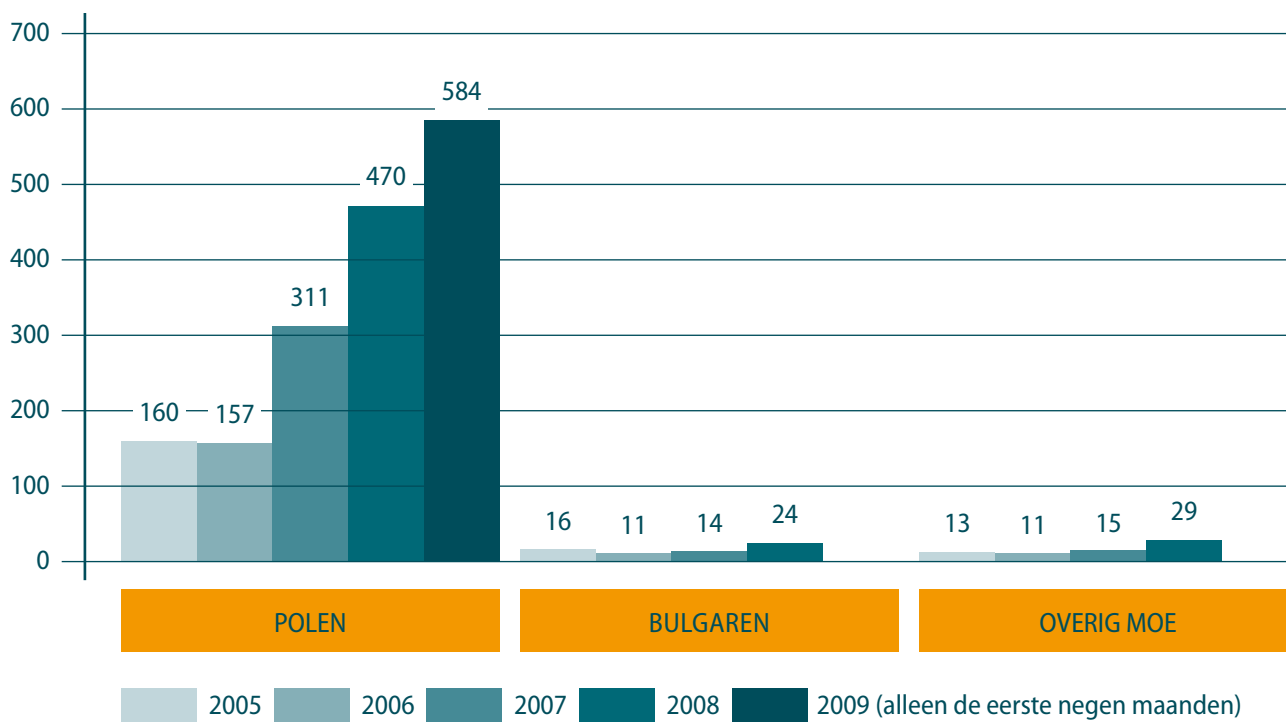
De tot dusver gepresenteerde gegevens hebben betrekking op strafbare delicten van verdachten uit Midden- en Oost-Europa. Overlast wordt door de politie op andere wijze geregistreerd dan criminaliteit. De politie Haaglanden registreert het aantal opgemaakte rapporten met betrekking tot overlast in relatie tot drankgebruik. Ook dit aantal is in de afgelopen jaren sterk gestegen, met name voor Polen. In 2007 werden in de regio Haaglanden 311 dag- en nachtrappen over overlast in relatie tot drankgebruik door Polen opgemaakt. In 2008 was dat aantal gestegen

8. Citaat afkomstig uit een bericht van de Bovenregionale Recherche Zuid Nederland (BRZN). (http://www.politie.nl/Brabant-Zuid-Oost/projecten/Waak_voor_woninginbraak/DIT-artikelen/mobiëlbanditisme.asp vgl. Boersma 2006; Van der Laan en Weenink 2005).

tot 470 en alleen al in de eerste negen maanden van 2009 tot 584. Dit laatste betekent een stijging van 170 procent t.o.v. dezelfde periode een jaar eerder (zie figuur 2.1). Opgemerkt wordt dat de toegenomen overlast deels is toe te schrijven aan het groeiende aantal dak- en thuislozen afkomstig uit Polen en de andere Midden- en Oost-Europa.

“De hoofdcategorie van de overlastgevende MOE-landers bestaat uit mensen die hier zijn gekomen om te werken, maar werkloos zijn geworden en daarna zijn gemarginaliseerd, en in sommige gevallen gecriminaliseerd. Een andere groep zijn de personen die dakloos zijn.” (S2)

Figuur 2.1. Aantal dag- en nachtrappen over overlast door drankgebruik MOE-landers (2005-2009)

Bron: Hesseling (2010: 17)

De overlast door MOE-landers zou sterk gerelateerd zijn aan overmatig drankgebruik. Politiefunctionarissen vertellen over Polen en andere personen uit Midden- en Oost-Europa die op straat drinken, geluidsoverlast veroorzaken en betrokken raken bij ruzies en vechtpartijen, maar ook over personen die te dronken zijn om op de benen te staan, op straat urineren of overgeven, langs de weg of in portieken hun roes uitslapen, enzovoort. Op deze problematiek van overlast door MOE-landers wordt in een volgend hoofdstuk ingegaan.

Concentratie in wijken

Volgens politiefunctionarissen is het probleem niet alleen de toegenomen criminaliteit en overlast door MOE-landers, maar ook de concentratie daarvan in enkele toch al kwetsbare Haagse wijken. Vooral de politiebureaus in de wijken Jan Hendrikstraat (Centrum), Laak, Segbroek, Hoefkade en De Heemstraat worden genoemd als districten waar veel verdachte MOE-landers worden aangehouden en waar veel rapporten wegens overlast door MOE-landers worden opgemaakt (Hesseling 2010: 16, 17). Een geïnterviewde politiefunctionaris in Laak vertelt het volgende over de situatie in deze wijk:

“Laak is een wijk met veel goedkope koopwoningen, deze woningen werden opgekocht en vervolgens onderverhuurd aan MOE-landers (met name alleenstaande mannen). Als gevolg wonen veel mannen in kleine panden. Deze overbewoning leidt tot een aantal vormen van overlast. Er is geluidsoverlast, men bevindt zich vaak op straat en consumeert daar veel alcohol en valt (veelal onder invloed) ook mensen lastig (...). Laak is al tig jaar een kwetsbare

wijk, waar veel sociaal economische problemen samenkomen. Het is een afvoerputje van de stad, die heb je nou eenmaal. Je zag dus het aantal Oost-Europeanen toenemen, de overbewoning toenemen, de overlast toenemen (..)

Is er ook onrust onder de oorspronkelijke bewoners van Laak, klachten over overlast?

Ja, dat zie je steeds meer toenemen. We hebben bewonersavonden, daar hebben we een gesprek met vertegenwoordigers van bewonersorganisaties, maar ook met bewoners. Laak is een zeer kwetsbare wijk geworden, waar veel allochtonen wonen, maar ook kwetsbare autochtonen. De sociaaleconomisch zwaksten bleven hier wonen, die hadden weinig kans te vertrekken (..). Tot voor kort werd in de buurt vooral over Marokkaanse jeugd geklaagd. Tegenwoordig is er een extra complicerende factor bijgekomen. Beide bevolkingsgroepen, Marokkanen en autochtone Nederlanders, klagen nu over Oost-Europeanen, al verbreedert dat ook hoor. Je ziet keurige, oudere Marokkanen die hetzelfde probleem hebben als de autochtonen: ze zien hun wijk, waar zij zich thuis voelden, op een bepaalde manier verkleuren.” (S2)

Volgens betrokkenen is de (doorgaans kleine) criminaliteit en overlast door MOE-landers in Laak mede toe te schrijven aan de vestiging van een dagopvang voor daklozen van het Leger des Heils in deze wijk (zie ook het volgende hoofdstuk). Hoewel mede-werkers van het centrum hun best doen om overlast door hun cliënten te beperken en om goede relaties met buurtgenoten en instanties in de wijk (waaronder de politie) te onderhouden, legt deze voorziening volgens alle betrokkenen een zwaar beslag op de sociaal kwetsbare wijk.

3. Down and out in Den Haag: het verhaal van dakloze MOE-landers

MOE-landers en daklozenvoorzieningen in Den Haag

De Gemeente Den Haag constateert een groeiende problematiek van dak- en thuisloosheid onder migranten uit Midden- en Oost-Europa.⁹ Gegeven bestaande gemeentelijke regelingen voor Maatschappelijke Opvang (MO) van daklozen in Den Haag kunnen dakloze MOE-landers in principe geen gebruik maken van MO voorzieningen. Net als andere gemeenten in Nederland heeft ook Den Haag de afgelopen jaren sterk geïnvesteerd in voorzieningen voor daklozen. Bij dergelijke voorzieningen speelt echter een klassiek probleem, namelijk hoe te voorkomen dat goede voorzieningen voor een maatschappelijk kwetsbare categorie een aanzuigende werking hebben waardoor de problematiek in feite alleen maar groter wordt.¹⁰ Om dit dilemma te voorkomen hebben de Nederlandse gemeenten indertijd afgesproken de lokale voorzieningen voor daklozen alleen open te stellen voor personen die een aantoonbare binding met de betreffende gemeente hebben. Concreet betekent dit dat daklozen in Den Haag moeten kunnen aantonen dat ze twee jaar of langer in de stad verblijven. Wie niet aan dit criterium voldoet (zoals migranten zonder geldige verblijfspapieren, maar ook MOE-landers die doorgaans nog geen twee jaar in de stad verblijven) heeft formeel geen toegang tot MO-voorzieningen. Voor dakloze MOE-landers is echter op bepaalde punten een uitzondering gemaakt (met medeweten van de gemeente Den Haag).¹¹ Ze kunnen enerzijds wel gebruikmaken van de nachtopvang van de Kessler stichting en anderzijds van de dagopvang voor daklozen van het Leger des Heils aan de St. Barbaraweg (in Laak).

Bij beide instellingen is de toename van het aantal dakloze MOE-landers niet ongemerkt voorbij gegaan. Bij de Kessler stichting wordt momenteel ongeveer één derde van de totale capaciteit voor nachtopvang (75 bedden) gebruikt door MOE-landers. Toegang tot de nachtopvang bij de Kessler stichting is mogelijk met een geldig legitimatiebewijs en kost 2 euro, hiervoor krijgt men een maaltijd, een douche en een bed. Tot dusver stelt de Kessler stichting niet de voorwaarde dat gebruikers van de nachtopvang aantoonbare regiobinding moeten hebben, maar men gaat er vanuit dat men deze voorwaarde binnenkort op last van de gemeente ook zal moeten stellen. (S6) Het Leger des Heils (LdH) heeft in Den Haag ook voorzieningen voor nachtopvang van daklozen. Het LdH neemt echter nu al geen MOE-landers op in de nachtopvang omdat ze niet voldoen aan de voorwaarde van aantoonbare regiobinding. De gemeente legitimeert het stringentere toelatingsbeleid tot MO-voorzieningen door erop te wijzen dat werkgevers, en niet de gemeente, primair verantwoordelijk zijn voor de huisvesting van arbeidsmigranten. Ook meent men dat dakloosheid onder MOE-landers (en illegalen) „kan leiden tot een overmatige belasting van gemeentelijk gefinancierde MO/OGGZ-voorzieningen.”¹²

Dakloze MOE-landers kunnen wel gebruikmaken van de dagopvang van het Leger des Heils aan de St. Barbaraweg. Deze dag-opvang is dagelijks geopend van 07:30 tot 15:30 uur. Daklozen kunnen er goedkoop koffie en een broodje krijgen, elkaar ontmoeten en gebruikmaken van toiletvoorzieningen en van internet. Volgens betrokkenen is de clientèle van de dagopvang de laatste jaren ingrijpend veranderd: autochtone Haagse daklozen zijn bijna geheel verdrongen door MOE-landers. Maakten enkele jaren geleden circa 100 MOE-landers gebruik van de dagopvang van het LdH, in 2009 ging het om ongeveer 600 personen (voornamelijk Polen).

Bij de dagopvang vindt ook wekelijks een zgn. “Polen-spreekuur” plaats (iedere woensdag van 10:00 tot 12:00) dat wordt verzorgd door de Stichting Den Haag en Midden-Europa. Bij dit spreekuur kunnen personen afkomstig uit Midden en Oost-Europa die in

Den Haag in problemen zijn geraakt aankloppen voor steun en advies. Een enkele keer wordt op vrijwillige basis de terugkeer naar het herkomstland geregeld. De dakloze MOE-landers, die gebruikmaken van de dagopvang, veroorzaken geregeld overlast in de buurt. Doordat men geen toegang heeft tot de nachtopvang slapen dakloze MOE-landers geregeld op straat, in portieken en zelfs op het nabij gelegen kerkhof. Omwonenden klagen over

9. Vgl. Hesseling (2010: 17); Gemeente Den Haag (2010: 29-34); Gemeente Den Haag, Brief aan de gemeenteraad m.b.t. Stand van zaken arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa, 19 okt. 2010; Gemeente Den Haag, Beantwoording van schriftelijke vragen van het raadslid de heer K. Küçük, 26-10-2010

10. De socioloog Abraham de Swaan (1989) beschreef dit probleem m.b.t. tot de lokaal georganiseerde armenzorg in de 19de, vroege 20ste eeuw.

11. Zoals blijkt uit de in noot 10 genoemde stukken.

12. Gemeente Den Haag, Beantwoording van schriftelijke vragen van het raadslid de heer K. Küçük, 26-10-2010

daklozen die dronken zijn, op straat urineren of anderszins overlast veroorzaken. (S5) Het LdH probeert waar mogelijk, samen met de politie in de wijk Laak, overlast te voorkomen en goed contact te onderhouden met omwonenden.

Wanneer in de wintermaanden sprake is van strenge vorst treedt de zgn. winterregeling in werking. In deze periode wordt de capaciteit van de nachtopvang tijdelijk vergroot (bij de Kessler stichting van 75 naar 100, bij het LdH van 30 naar 87 bedden), is de opvang gratis en wordt ook de eis van regiobinding losgelaten. In zulke tijden zit de opvang vol. In de winter van 2009/2010 maakten in totaal 1867 dakloze MOE-landers gebruik van de winterregeling in de nachtopvang (alleen locatie St. Barbaraweg); driekwart van alle gebruikers van de winterregeling waren afkomstig uit Midden- en Oost-Europa. Betrokkenen vrezen dat er ook hier sprake is van “verdringing van de eigen Haagse dak- en thuislozen” door MOE-landers (Gemeente Den Haag 2010: 32). Een andere plek waaruit een toenemend aantal dakloze MOE-landers blijkt is de zgn. soepbus. Dit is een faciliteit die aangeboden wordt door de Kessler stichting, waar 's nachts op een aantal plekken in de stad soep aan daklozen wordt uitgedeeld. Ook bij deze uitgiftepunten is een sterke toename van het aantal MOE-landers zichtbaar. (S6)

Waarom zijn er dakloze MOE-landers in Den Haag?

Deze toename van het aantal dakloze MOE-landers werpt diverse vragen op. Ten eerste is onduidelijk wie deze nieuwe daklozen in Den Haag precies zijn. Zo geeft de politie aan dat men veel met deze categorie te maken heeft, maar dat het contact veelal beperkt blijft tot verbaliseren dan wel wegsturen van overlastgevend. Mede door de taalbarrière heeft men geen zicht op wie deze daklozen zijn en waarom ze dakloos zijn geworden. In de literatuur treft men twee assumpties waarom mensen dakloos worden. Dit heeft enerzijds te maken met ongelukkige voorvallen en beslissingen in de levensloop van mensen waardoor men in een spiraal van marginalisering (verlies van werk, partner en onderdak, verslaving, psychische stoornissen, enz.) terechtkomt c.q. daar niet uit kan ontsnappen. Anderzijds kunnen mensen echter ook in een situatie van dakloosheid terechtkomen c.q. daarin gevangen blijven door de verstoorde interactie met de institutionele omgeving, bijvoorbeeld door niet-gebruik van bestaande voorzieningen of dat (in)formele regels de reïntegratie van daklozen in de weg staat (Van Doorn 2002: 26-36).

Deze verschillende noties omtrent de oorzaken van daklozen kunnen ook een rol spelen bij de dakloze MOE-landers in Den Haag. Zo is het denkbaar dat zij om individuele redenen al dakloos waren voordat ze naar Nederland kwamen, wellicht aangetrokken door verhalen over de (verhoudingsgewijs) goede daklozenvoorzieningen in Nederland. Daarnaast is denkbaar dat arbeidsmigranten in Nederland dakloos worden nadat ze hun werk verliezen en daardoor in een negatieve spiraal (veelal versterkt door drankmisbruik) terechtkomen. Tenslotte kunnen interacties met relevante instituties een rol spelen, waarbij vooral gedacht moet worden aan de rol van de werkgever. De Nederlandse overheid gaat er in principe vanuit dat de werkgever verantwoordelijk is voor huisvesting van arbeidsmigranten. Het gevolg kan echter zijn dat migranten wanneer de arbeidsrelatie wordt verbroken ook direct hun woonruimte verliezen en op straat terechtkomen. Dakloosheid zou ook het gevolg kunnen zijn van gemeentelijk beleid om overbewoning te voorkomen. Wanneer een woning wegens ondeugdelijke woonomstandigheden wordt ontruimd, kunnen de bewoners van zulke panden deels op straat belanden. Een laatste mogelijke reden waarom MOE-landers in Den Haag in daklozenvoorzieningen terechtkomen, is van geheel andere aard. Het gerucht gaat dat MOE-landers de daklozenvoorzieningen vaak als een ‘goedkoop hotel’ zien, waar men goedkoop onderdak kan krijgen.

Om een beeld te krijgen wie de dakloze MOE-landers zijn, waarom ze dakloos zijn geworden, waarvan ze leven en wat hun toekomstperspectief in Nederland is, hebben we vijftien dakloze MOE-landers in Den Haag geïnterviewd. In dit en de volgende paragrafen doen we verslag van deze interviews. De interviews zijn uitgevoerd door Poolsprekende interviewers. De gesprekken zijn in het Pools gedaan en veelal opgenomen. De interviews zijn daarna in het Engels uitgetypt. De interviews zijn deels uitgevoerd bij de dagopvang voor daklozen van het Leger des Heils en deels bij de nachtopvang van de Kesslerstichting.

We hebben in totaal vijftien personen geïnterviewd, veertien mannen en een vrouw (zie bijlage 2). Veertien respondenten hebben de Poolse nationaliteit (een van hen had tevens de Litouwse nationaliteit), één respondent is Bulgaars. Qua leeftijd verschilden ze nogal. Vier respondenten waren jonger dan 25 jaar, drie waren tussen 25 en 30 jaar, vier waren tussen 30 en 40 jaar en de laatste vier waren 40 jaar of ouder. De oudste respondent was 60 jaar. De meeste respondenten vertelden dat ze alleenstaand waren, vijf van hen waren gescheiden. Slechts één respondent had een vaste levenspartner, die echter in Duitsland verblijft. Vijf van de vijftien respondenten hadden één of meerdere kinderen. Slechts één van deze kinderen woont ook in Nederland. De andere kinderen van respondenten wonen in Polen, Bulgarije, Litouwen of de Verenigde Staten. De respondenten waren niet zeer laag opgeleid. Slechts één van hen had in eigen land enkel basisonderwijs gevolgd. De anderen hadden minimaal tot het vijftiende dan wel het achttiende levensjaar onderwijs gevolgd.

Vijf respondenten zijn de afgelopen drie jaar (2008-2010) voor het eerst naar Nederland gekomen, zes personen kwamen hier tussen 2005 en 2007 en de overigen (4 personen) kwamen in 2004 of eerder naar Nederland. De meeste respondenten zijn niet ingeschreven bij de GBA, slechts drie van de vijftien respondenten zijn dat wel. Bijna alle respondenten zijn in Nederland voor het eerst dakloos geworden, slechts één van hen was al eerder dakloos (in de Verenigde Staten). De meerderheid van de respondenten (9 personen) werd in 2009 of 2010 voor het eerst dakloos, een enkeling was eerder dakloos (in 2000 en in 1999).

De cruciale vraag is waarom onze respondenten dakloos zijn geworden. Grofweg zijn er vier verschillende patronen in de verhalen van respondenten over waarom ze in een situatie van dakloosheid zijn terechtgekomen. Een eerste patroon is dat dakloosheid een direct gevolg is van het verliezen van werk. Dit geldt voor ruim de helft (acht van vijftien) van de respondenten. Overigens geldt voor slechts één respondent dat hij na ontslag door de werkgever op straat werd gezet: Vaker is het zo, dat men door verlies van werk geen geld meer heeft voor onderdak en daarom op straat terechtkomt. Enkele voorbeelden:

Een Pools-Litouwse man (31 jaar) kwam in 2007 via een Pools uitzendbureau naar Nederland. Na een paar maanden werd hij ontslagen en daarom uit zijn onderdak gezet. Hij heeft sindsdien geen werk meer kunnen vinden: *“Eén voor één verloor ik mijn baantjes in Nederland, en ik had geen geld om een nieuw huis of kamer te huren.”* (D2). Hij slaapt meestal op straat, maar soms ook bij vrienden in een gekraakt huis en een enkele keer bij de Kessler stichting.

Een andere respondent (Poolse man, 36 jaar) vertelt dat hij eerst zowel werk als onderdak in Nederland had. Hij werkte als schilder op basis van een informeel contract. Toen kwam de economische crisis, was er minder werk en begon de werkgever steeds meer eisen te stellen:

“Bijvoorbeeld: de werkgever verlangt van werknemers dat ze binnen vijf minuten klaar moeten staan om te gaan werken. Ik was niet klaar, dus kreeg ik officieel een dag vrij, toen een week en uiteindelijk nam de werkgever helemaal geen contact meer met mij op. Zo werd ik werkloos. Tegelijkertijd werd ik uit mijn appartement gegooid. Ik woonde in onderhuur, maar de huurder bleek mijn huur nooit naar de huisbaas betaald te hebben. We woonden daar zes maanden totdat de huisbaas zei dat we moesten vertrekken.” (D5)

Een andere Poolse man (23 jaar) vertelt dat hij ook al eerder in Nederland had gewerkt. Begin 2010 kwam hij via een Pools uitzendbureau met een 1-jarig arbeidscontract naar Nederland, maar werd desondanks na drie maanden ontslagen. Toen had hij ook geen geld meer om een kamer of woning te huren: *“Hij verblijft bij de opvang omdat hij geen werk heeft en dus geen geld om huur te betalen en hij heeft ook geen andere plek om naar toe te gaan.”* (D7)

Twee andere Poolse respondenten belandden ook op straat na het verlies van werk, maar bij hen waren gezondheidsproblemen de uiteindelijke oorzaak. Een Poolse vrouw (46 jaar) vertelt dat ze eerder wel werkte in Nederland, maar na een hartaanval niet meer in staat is om zwaar werk te doen: *“Ik kan niet meer hard werken of fysiek werk doen (bijvoorbeeld in de kassen) want ik kan zo weer een hartaanval krijgen en sterven.”* (D9). Ze slaapt nu bij de Kessler stichting en verdient wat bij als straatveger. Overigens vertelde deze vrouw dat ze ook al eerder gebruik maakte van voorzieningen voor daklozen, zowel eerder in Nederland als in Italië.

Een Poolse man (53 jaar) werkte al eerder buiten Polen, maar kwam in 2000 in Nederland werken (dat kon omdat hij tevens de Duitse nationaliteit had). Hij werkte via een Pools uitzendbureau, dat ook zijn woonruimte verzorgde. In 2002 had hij echter een ongeval op zijn werk: *“De reden dat ik dakloos werd, was dat ik op mijn werk een serieuze verwonding aan mijn been kreeg. Mijn arbeidscontract met het uitzendbureau voorzag niet in een verzekering van ziektekosten. Ik moest het ziekenhuis zelf betalen, wat erg duur was. Mijn problemen werden nog groter toen ik mijn baan verloor en ik toch de ziekenhuiskosten moest terug betalen. Daardoor zat ik zelfs drie maanden in de gevangenis. Daarna begon ik mijn leven op straat. Ik dronk heel veel en daardoor verloor ik mijn paspoort en andere papieren terwijl ik sliep.”* (D4)

Drie andere respondenten werden ook dakloos na het verlies van werk, maar bij alle drie was dat laatste een eigen keuze – met onvoorziene gevolgen. Twee van hen zijn overigens nog maar kort dakloos. Een Poolse man (28 jaar) werkte samen met zijn vriendin voor een Nederlands uitzendbureau. Hij woonde eerst bij vrienden en daarna in een bungalow van het uitzendbureau. Toen echter zijn vriendin ontslagen werd, nam hij ook ontslag. Zijn vriendin ging terug naar Polen, maar hij probeert – tot dusver – te vergeefs werk te vinden in Den Haag: *“Omdat ik geen baan heb, kan ik me ook geen eigen plek veroorloven en daarom slaap ik in de daklozen-opvang van de Kessler stichting.”* Hij verdient wel wat bij als straatveger (D11).

Een andere Poolse man (39 jaar) nam zelf ontslag omdat hij niet parttime wilde werken zoals het uitzendbureau van hem verlangde: *“Ik weet dat ik op het moment dakloos ben, sinds een paar dagen verblijf ik in de opvang aan de St. Barbaraweg. Ik heb geen baan en ik heb geen vrienden waar ik heen kan gaan.”* (D12)

Een laatste Poolse man (24 jaar) in deze categorie stopte zelf met werken nadat zijn vriendin bij hem wegging. Eerder al was hij zijn appartement kwijtgeraakt omdat zijn werkgever failliet ging en hij zijn baan kwijtraakte. Toen kon hij echter nog enkele maanden bij vrienden en in een kraakhuis wonen, maar inmiddels woont hij in de daklozenopvang: *“Ik had familieproblemen en ook problemen met mijn vriendin. Ik had tijd nodig om mij van dit alles te bevrijden, om over mijn leven te denken. Ik stortte in, daarom nam ik ontslag en omdat ik weinig geld had besloot ik ook mijn woning op te zeggen. Zo kwam ik hier terecht.”* (D6)

Deze acht respondenten belandden allemaal in een situatie van dakloosheid nadat ze om uiteenlopende redenen hun werk verloren. Een tweede patroon waarom migranten dakloos worden, is dat vrienden of familie eerdere afspraken niet nakomen. Mensen beslissen tot migratie omdat anderen hen helpen om werk en onderdak in een ander land te vinden. Bij vier van de vijftien respondenten liep dit echter mis en dat was de belangrijkste reden waarom ze dakloos werden. Een Poolse man (28 jaar) werkte al eerder in Nederland en elders in West-Europa, maar ging in 2009 terug naar Polen. In september 2010 kwam hij terug in Nederland om te werken, maar dat liep anders: *“Het was niet mijn eigen beslissing (om dakloos te worden). Iemand uit mijn thuisstad beloofde dat er werk en onderdak voor mij zou zijn als ik naar Nederland kwam. Maar toen ik hier samen met een vriend kwam, was er geen werk en ook geen onderdak. Sindsdien zoek ik naar werk.”* (D8) en leeft hij op straat.

Een Poolse man (29 jaar) vertelt een vergelijkbaar verhaal. Ook hij was in 2007 naar Nederland gekomen op uitnodiging van een vriend die werk en onderdak voor hem zou regelen: *“Ik werd dakloos in Nederland omdat mijn eerste baan en onderzoek die door een vriend geregeld zouden worden, helemaal niet georganiseerd waren. Ik heb zelfs geen dag gewerkt. Ik had geen geld om een huis of kamer te huren.”* (GW3). Een bijkomende complicatie in dit geval was dat hij ook niet naar Polen terug kan omdat hij daar in drugshandel verwickeld was geraakt en daardoor grote schulden had gekregen, die hij niet kan afbetalen.

Een andere Poolse man (24 jaar) was eerder in 2010 naar Nederland gekomen om voor een uitzendbureau te werken. Het uitzendbureau had ook onderdak voor hem geregeld. Hij nam echter ontslag omdat hij in Den Haag via vrienden een betere baan kon krijgen. Voor hij naar Den Haag ging, ging hij naar Amsterdam waar zijn portemonnee en credit card werden gestolen: *“Iemand zou mij bij het station ophalen, maar er kwam niemand. Ik belde een paar keer naar de Poolse vriend die mij zou ophalen, maar hij was op vakantie. De Nederlandse vriend (van de Poolse vriend) verstond hem niet en nam na een paar keer de telefoon niet meer op. Zo werd ik dakloos.”* (D10). Deze respondent verblijft sinds enkele dagen bij de daklozenopvang van de Kessler stichting, maar hoopt dat dit van korte duur zal zijn.

Een laatste respondent in deze categorie is een Bulgaarse man (60 jaar). Hij was in 2007 op uitnodiging van zijn dochter en schoonzoon naar Nederland gekomen. Hij moest uit Bulgarije weg omdat hij grote schulden had, die hij niet kon afbetalen. Hij verliet zijn dochter en schoonzoon toen zij van hem verlangden dat hij huur zou betalen. Hij heeft nooit in Nederland gewerkt, verdient alleen wat als verkoper van Straatnieuws. Hij bevindt zich naar eigen zeggen in een uitzichtloze situatie: *“Als ik werk kon vinden, zou dit allemaal niet zijn gebeurd. Het is een vicieuze cirkel. Ik kan niet naar huis vanwege de schuld en zelfs als ik terug zou gaan, zou ik daar ook geen baan kunnen vinden. Het is overal hetzelfde.”* (D15)

Een derde patroon is dat migranten dakloos worden vanwege individuele problemen (verslaving, psychische stoornissen) die men ook al had voordat men naar Nederland kwam. Een Poolse man (28 jaar) noemt zichzelf ‘een junkie’. Hij had eerder in de Verenigde Staten geleefd, was daar in de drugscene terechtgekomen was daar ook al voor het eerst dakloos geworden (in 1999). In 2005 werd hij vanuit de VS naar Polen gedeporteerd, waar hij ook nog een tijdje gevangen zat. In 2009 kwam hij, ook op uitnodiging van een vriend, naar Nederland: *“Iemand belde me. Ze zeiden: jij was in Amerika en je spreekt Engels, dan kun je hier wat voor ons doen. In Polen was er niets voor mij. Mijn vriend zat in de drughandel, hij gebruikte mij als vertaler en ik hielp hem om drugs te verkopen.”* (D14). Hij verblijft soms bij de daklozenopvang van de Kessler stichting.

Een andere Poolse man (40 jaar) had in de vroege jaren '90 al illegaal in Nederland gewerkt, maar was daarna teruggegaan naar Polen. In 2010 kwam hij weer terug naar Nederland omdat zijn moeder hem wegens zijn psychische stoornis wilde laten opnemen: *“Ja, het was mijn eigen beslissing om dakloos te worden. Ik had een erg moeilijke situatie in Polen. Mijn moeder wilde mij in een inrichting stoppen omdat ik paranoïde schizofrenie heb. Daarom moest ik weg uit Polen. Omdat ik eerder al in Nederland werkte, koos ik er voor om weer naar Nederland te gaan.”* (D1).

Een vierde en laatste patroon, dat we overigens maar één keer tegenkwamen, is dat mensen gebruikmaken van de daklozenopvang omdat het een goedkoop onderdak is. Een Poolse man (28 jaar) vertelt dat hij al sinds 2005 op straat of in de daklozenopvang slaapt, eerst in Amsterdam en daarna in Den Haag: *“Het was mijn eigen beslissing. Ik werd in Polen wegens drughandel van school gestuurd. Mijn vriend en ik sprongen toen in een auto en kwamen in Nederland aan, op zoek naar een beter leven. Sindsdien sliep ik meestal in “hutten” van illegale werkgevers, op straat of in kraakpanden. Soms kan ik een kamer betalen maar zelden. Ik heb ook al heel wat tijd in gevangenschappen in Nederland gezeten. (...)Ik weet dat Poolse mensen hier in appartementen wonen die ze van het uitzendbureau of van anderen huren. Maar ze moeten te veel betalen voor verschrikkelijke omstandigheden en ik wil niet iemands zaak ondersteunen die gebaseerd is op de hulpeloosheid van anderen. Ik lijd liever nu de vernedering (van de daklozenopvang) en woon nu goedkoop.”* (D13).

We kunnen concluderen dat er verschillende manieren zijn waarop Polen en andere MOE-landers in Nederland een situatie van dakloosheid terechtkomen. Een eerste manier is dat ze door verlies van werk ook hun onderdak verliezen. Als men ontslagen wordt of om andere redenen (gezondheidsproblemen, eigen keuze) werk verliest en ook geen gebruik kan maken van de sociale zekerheid, dan heeft men al snel geen geld voor onderdak en raakt men aangewezen op de straat of de daklozenopvang. Dat migranten als ze hun baan verliezen direct uit huis werden gezet door de werkgever komt – blijkens de verhalen van onze respondenten – minder vaak voor dan wel wordt gedacht. Acht van de vijftien respondenten kwamen in een situatie van dakloosheid terecht na verlies van werk. Een tweede manier om in dakloosheid terecht te komen, is het geschonden vertrouwen van vrienden (en soms familie). Vier van de vijftien respondenten werden dakloos nadat vrienden hadden toegezegd om werk en onderdak voor hen te organiseren, maar dit niet deden. Een derde reden voor dakloosheid zijn allerlei complexe individuele problemen (verslaving, psychische stoornissen), die vaak ook al speelden voordat de respondent naar Nederland kwam. Tenslotte is de daklozenopvang voor sommige respondenten een goedkoop onderdak, waarvan ze dankbaar gebruikmaken.

Hoe voorzien dakloze MOE-landers in hun levensonderhoud?

Een andere belangrijke vraag is hoe dakloze MOE-landers in hun levensonderhoud voorzien. Eerder onderzoek heeft laten zien dat arbeidsmigranten uit Polen of de andere MOE-landen vrijwel geen beroep (kunnen) doen op de sociale zekerheid in Nederland (Van Meggelen 2010). Anders dan andere Nederlandse ingezetenen kunnen MOE-landers in geval van werkloosheid doorgaans niet terugvallen op een uitkering, bijvoorbeeld omdat ze niet lang genoeg in Nederland hebben gewerkt. Hoe voorzien dakloze MOE-landers in Den Haag dan wel in hun levensonderhoud? Vooraf kunnen we daarover een aantal assumpties formuleren. Een eerste mogelijkheid is, dat de dakloze MOE-landers in Den Haag (of sommigen van hen) toch een uitkering hebben. Een tweede mogelijkheid is dat ze niet werkloos zijn, maar formele of informele arbeid verrichten, en dus inkomsten uit arbeid hebben. Een derde mogelijkheid is dat ze, net als andere daklozen in Den Haag, participeren in specifieke daklozenprojecten om wat bij te verdienen (bijv. verkoop van de daklozenkrant Haags Straatnieuws of participeren in werkprojecten voor daklozen en drugsverslaafden). Een vierde mogelijkheid is dat sommigen van hen criminele inkomsten hebben, bijvoorbeeld omdat ze betrokken zijn bij drugshandel of andere criminele activiteiten.

We hebben de respondenten naar hun inkomstenbron zowel in Nederland als in het land van herkomst gevraagd. Beginnen we met het laatste. Waarvan leefden onze respondenten toen ze nog in hun eigen land waren? Elf respondenten werkten in het land van herkomst (op tijdelijke dan wel vaste basis of als zelfstandig ondernemer). Twee respondenten studeerden nog en kwamen dus direct van school of de universiteit naar Nederland. Eén respondent werkte in eigen land op informele basis en de laatste respondent zat in Polen in de gevangenis voordat hij naar Nederland kwam.

We vroegen de respondenten zowel naar hun huidige als naar vroegere inkomstenbronnen in Nederland. Bijna alle respondenten hebben eerder in Nederland gewerkt. De meeste van hen werkten voor een uitzendbureau, sommigen deden alleen informeel werk. Sommige respondenten hebben, behalve in Nederland, ook elders in West-Europa gewerkt (met name Duitsland en Italië worden genoemd). Slechts twee van de vijftien respondenten hebben niet in Nederland gewerkt. Het betreft enerzijds de al wat oudere Bulgaarse respondent die naar Nederland kwam om bij zijn dochter te wonen en anderzijds de Poolse respondent die min of meer naar Nederland vluchtte omdat hij in eigen land wegens een psychische stoornis zou worden opgenomen in een inrichting. Deze laatste respondent had overigens veel eerder (in de jaren '90) wel in Nederland gewerkt. Alle anderen hadden één of meerdere banen in Nederland voordat ze dakloos en in veel gevallen werkloos werden.

Naar hun huidige inkomstenbron gevraagd, blijken twee respondenten op basis van een tijdelijk en informeel contract werkzaam te zijn in de bouw. Vier andere respondenten gaven aan "andere inkomstenbronnen" te hebben. Drie van hen werkten in een project waarbij daklozen de straat vegen of vuilnis op straat verzamelen, de vierde respondent verkoopt een daklozenkrant op straat. Opmerkelijk is overigens dat deze respondenten deze activiteiten gewoon als 'hun beroep' opgaven. Ze zien zichzelf als straatveger of als krantenverkoper. De resterende negen respondenten vertelden dat ze werkloos en op zoek naar werk zijn. Waarvan deze negen werkloze respondenten leven, wordt niet helemaal duidelijk uit de interviews. Twee van hen zijn nog maar kort werkloos (enkele dagen of enkele weken) en leven waarschijnlijk van eerder verdiend geld. Eén respondent leeft van een ziekenuitkering die hij vanuit Polen krijgt. Een andere werkloze respondent heeft wellicht criminele inkomsten uit drugshandel. Hij zegt dit niet met zoveel woorden, maar vertelt wel dat hij eerder in Polen betrokken was bij drugshandel. Overigens vertellen ook de twee werkende respondenten dat ze vroeger betrokken waren bij drugshandel. Misschien hebben zij ook criminele inkomsten. Van de overige werkloze respondenten wordt niet duidelijk of en welke inkomstenbronnen ze hebben.

Het toekomstperspectief van dakloze MOE-landers in Den Haag

Een laatste vraag is hoe de respondenten hun toekomst in Nederland zien. We vroegen de respondenten hoe lang ze in Nederland willen blijven. Drie van de vijftien respondenten denken dat ze binnenkort (binnen een half jaar) uit

Nederland zullen vertrekken. Anderen denken echter langer in Nederland te blijven. Twee respondenten willen nog drie tot vijf jaar in Nederland blijven, vijf respondenten willen voor altijd in Nederland blijven. Eén respondent geeft als antwoord op onze vraag naar zijn verblijfsintenties: "Zolang als het duurt om een baan te vinden en weer een normaal leven te krijgen". Dit laatste antwoord sluit aan bij de impressie van functionarissen die met daklozen uit Midden- en Oost-Europa te maken hebben. Zij vertelden ons dat MOE-landers die hier in een situatie van dakloosheid zijn terechtgekomen zich te zeer schamen om terug te keren naar het land van herkomst. Dakloosheid is voor hen geen reden om terug naar huis te gaan, zoals men zou verwachten, maar juist om niet terug te gaan. Men wil eerst de positie in Nederland verbeteren voordat men (met opgeheven hoofd) terug naar huis kan.

4. Het fluïde karakter van overlast

Inleiding

Uit de verhalen van geïnterviewde sleutelpersonen (vooral politiefunctiearissen) blijkt dat de problematiek van overlast, naast dakloosheid, sterk verbonden is met drie zaken. Ten eerste de ruimtelijke concentratie van de MOE-landers in een beperkt aantal Haagse wijken, ten tweede de problematiek van overbewoning, en ten derde excessief drankgebruik. De ruimtelijke concentratie versterkt dat op specifieke plekken (bijvoorbeeld bij supermarkten of cafés) overlast kan ontstaan. Daarnaast kunnen panden met overbewoning geluidsoverlast veroorzaken. Ook zijn bewoners van sommige panden soms veel op straat, drinken zij op straat en kunnen daardoor ook voor overlast zorgen. Voor dit onderzoek hebben we gezocht naar panden en plaatsen die overlast veroorzaken. Daarvoor zijn we eerst te rade gegaan bij gemeentelijke instellingen en de politie Haaglanden. Op grond van de informatie die wij van hen hebben gekregen hebben we in een bepaalde straat zes bewoners van vijf panden ondervraagd. Daarnaast hebben we bepaalde plaatsen bezocht (overdag en in de avond) waar overlast zou plaatsvinden. Ten slotte hebben we 25 straatinterviews gehouden bij een supermarkt die veel bezocht werd door MOE-landers en die ook werd aangeduid als een plaats waar de nodige overlast-problemen zouden bestaan.

Uit alle gesprekken die wij hebben gehouden blijkt dat het onjuist is om te veronderstellen dat het alleen daklozen zijn die overlast veroorzaken. Zij zijn vooral verantwoordelijk voor specifieke overlastproblemen, zoals overnachten in portieken. Maar daarnaast zijn het juist werkende en deels werkloze MOE-landers die overlast veroorzaken.

In deze paragraaf laten we eerst een aantal politiefunctiearissen aan het woord over overlast, daarna gaan we in op het probleem van de 'overlastpanden' en bespreken we de resultaten van onze gesprekken met MOE-landers, vooral Polen.

Politiefunctiearissen over overlast

Overlast heeft verschillende gezichten die sterk afhangen van wat als overlast wordt ervaren. Overlast is geen objectieve realiteit, maar is sterk afhankelijk hoe mensen betekenis geven aan het gedrag van mensen (Smith et al. 2010). Voor sommige bewoners in Den Haag, waaronder moslims, is bijvoorbeeld het openlijk drinken op straat een groter probleem dan voor andere groepen. Voor andere burgers is niet zozeer het drinken op straat een probleem, maar de daaruit voortvloeiende kwesties van agressie, lawaai of het samenscholen van arbeiders buiten bij een supermarkt. Ook is wat als overlast wordt ervaren aan verandering onderhevig. In volksbuurten als de Schilderwijk was in het verleden het drinken van bier buiten op de stoep als het mooi weer was heel gebruikelijk. Ook drankproblemen onder arbeiders kwamen veelvuldig voor (vgl. Simonse 1971; Chorus 2009). Publiek drankgebruik is deels met het verbeteren en verruimen van woningen teruggedrongen. Publiek drinkgedrag vindt onder autochtone Hagenaars nu veel meer plaats bij publieke evenementen. Ondanks deze kanttekeningen bij het begrip kan worden gesteld dat de zaken die wij in dit hoofdstuk bespreken door nagenoeg alle betrokkenen worden beschouwd als overlastproblemen. Het gaat niet om het hinderlijke gebruik van een mobiele telefoon in de trein of het te hard praten in de tram, het gaat 'hardere' zaken als agressie, geweld en vervuiling op straat. We zouden overlast kunnen omschrijven als gedrag dat volgens een meerderheid van de bevolking in strijd is met algemeen geaccepteerde normen van omgang tussen burgers (vgl. ook Merton en Nisbet 1971).

Volgens de Politie Haaglanden heeft overlast met name betrekking op problemen die voortvloeien uit een te hoge drankconsumptie. Daarbij heeft de politie vooral ook oog voor ernstige overtredingen, zoals geweld, agressie en diefstal (zie overzicht 4.1). Daarnaast maakt men melding van problemen als op straat slapen, geluidsoverlast en vervuiling. In de gesprekken kwam veelvuldig de combinatie van overbewoning en drankgebruik aan de orde.

“Ja, we krijgen ook klachten binnen, waar je vooral last van hebt is overbewoning dus vooral veel geluidsoverlast, drankgebruik, -misbruik, bij avondwinkels langdurig lawaai, alcoholgebruikers, verslaafden die op straat anderen lastig vallen. Dat is eigenlijk waar we het in het begin in zagen. We spraken ze aan, we namen ze mee naar het politiebureau, dat ging altijd redelijk soepel. We zien nu dat ook de agressie toeneemt. Wat dat betreft burgeren ze ook in, de Oost-Europeanen, ze gedragen zich als alle andere ingezetenen van Nederland, ook agressief, een erg kort lontje.” (S2)

(...) Overlast zit hem vanuit de buurt vaak in lawaai dat gepaard gaat met veel drankgebruik en overbewoning en ook angst voor branden. Je woont in een flat en je weet dat er naast je 20 man wonen. We hebben gewoon een aantal branden gezien waarin onachtzaamheid de boventoon voert. Dat geeft toch wel angst als je in zo'n flatje woont met je eigen kinderen, dat kun je je dan wel voorstellen.” (S2)

Als het gaat om overlast in de publieke ruimte neemt de supermarkt, of breder het winkelcentrum, een centrale plaats in. Daar gaan mensen naar toe om goedkoop bier te halen, daar scholen groepen samen. Ook wordt de supermarkt vaak genoemd als plek waar winkeldiefstallen plaats vinden. Vergelijk de volgende uitspraken:

Overzicht 4.1: Overlast volgens Haagse politiefunctionarissen

Bureau	Type overlast					Locatie	Tijdstip overlast		Verantwoordelijk voor overlast
	1	2	3	4	5		Dag	Uur	
Hoefkade	Geweld in huis	Agressie en lawaai door alcohol	Op straat slapen	Rondhangen rond supermarkten voor alcohol	Drank op straat	Huizen, pleinen, portieken		's avonds/ 's nachts	Polen (dakloze en werkloze mannen), Bulgaren (prostitutie in handen)
Segbroek	Vernielingen, vechtpartijen en lawaai door alcohol	Auto inbraken	Zakkenrollen	Vervuiling (urine en ontlasting)	Fietsendiefstal	Op straat, in horeca	Weekend	's avonds/ 's nachts	Polen, zakkenrollen door Oost Europese vrouwen (zigeuners), Esten, Letten, Litouwers (auto inbraken)
Jan Hendrikstraat	Op straat slapen en drinken	Winkeldiefstal	Rijden onder invloed	Agressie op straat		Op straat, in winkels		's avonds/ 's nachts	Polen (vooral daklozen), Bulgaren (prostitutie in handen)
Laak	Geluids-overlast	Winkeldiefstal	Inbraken (woning en auto)	Slapen en drinken op straat	Agressie op straat	Op straat, in winkels			Polen, (in veel mindere mate) Bulgaren en Litouwers
Hoofdbureau Haaglanden	Rijden onder invloed	Geluids-overlast (door overbewoning)	Winkeldiefstal	Drank op straat		Op straat, in huis, in winkels			Polen

"In Wateringen (Westland) staat een 'Polenhotel'. In Westland zeggen ze dat alles goed gaat, maar in een nabijgelegen winkelcentrum (in Den Haag) komen al die Polen drank kopen en dan liggen langs de weg overal laveloze Polen. Dat noemen ze de loop- en sloop-routes! Dat is voor omwonenden natuurlijk een heel vervelend gezicht, al die mensen die in de berm hun roes uitslapen. Dat zijn incidenten die je hoort en die geluiden worden steeds sterker, met name door het alcoholgebruik. Dat leidt tot zichtbare overlast, dat ziet de burger. Dat is een groot probleem." (S1)

"Bijvoorbeeld een man wordt aangehouden door de beveiliging van een supermarkt omdat die heeft "ingeslagen" zonder te betalen en dan ontstaat een vechtpartij op straat." (S1)

Naast supermarkten wordt ook de horeca aangewezen – maar in mindere mate – als plek van overlast. In de wijk Segbroek (in Scheveningen) zou vooral sprake zijn van overlast rond de horeca:

"De belangrijkste klachtenbron is de horecagerelateerde overlast, vechten op straat, lawaai, kotsen, plassen, poepen, verzin het en ze doen het. Heel vaak wordt er dan gezegd het zijn die Polen weer. Er is een aantal horecagelegenheden waar het zich concentreert. Één daarvan hebben we de nek omgedraaid, daar zitten nu Chinezen in en prompt zie je dat de hele problematiek daar ophoudt." (S4)

De meest vergaande vormen van overlast vinden in de avond en nacht en in het weekend plaats wanneer er te veel gedronken wordt. Drank markeert vooral de overgang van werktijd naar vrije tijd.

"We worden, als het om MOE-landers gaat, vaak geconfronteerd met mensen die vooral in het weekend maar ook door de week, te veel drinken en dan is het niet een glaasje te veel maar echt helemaal compleet laveloos." (S4)

"Daarbij ook nog wel eens op weg naar huis de nodige vernielingen aanrichten. (...) Wat opvalt, is niet zozeer dronkenschap, maar echt excessieve dronkenschap. Dat kenden we daarvoor nauwelijks meer, incidenteel bij de bewoners, maar bij de Polen zie je dat gewoon groepsgewijs gebeuren. Te dronken om op de benen te staan. Die kunnen helemaal niets meer. Dat zie je dus ieder weekend, het lijkt wel een volkshobby." (S4)

De politieagent spreekt in het bovenstaande citaat van 'groepsgebeuren' en een 'volkshobby'. Het is een typische masculiene drinkcultuur die kenmerkend is voor bepaalde arbeiders- en werkculturen. De antropologe Mary Douglas (1987) heeft ooit het begrip 'constructive drinking' geïntroduceerd. Daarmee bedoelt zij dat de consumptie van alcohol niet alleen moet worden gezien als een volksgezondheid- of openbare orde probleem, maar vooral ook als een middel waarmee sociale relaties worden aangegaan en onderhouden. Drank is van belang voor het samenkomen van groepen, het uitwisselen van informatie en fungeert ook als een middel van insluiting en uitsluiting. Het is voor sommige arbeiders soms moeilijk om zich te onttrekken aan het gemeenschappelijke ritueel van drinken. Een man behoort veel te kunnen drinken. Drank is natuurlijk ook een uitlaatklep voor arbeiders die lang en hard werken. Velen van hen werken meer dan 40 uur per week (Snel et al. 2010).

Bij het interpreteren van de vormen van overlast kwamen in de gesprekken met de politie steeds twee thema's naar voren. Ten eerste het vraagstuk van overbewoning en ten tweede de winkel of supermarkt als een van de centrale loci delicti. Vandaar dat we vijf overlastpanden hebben bezocht en straatinterviews hebben gehouden met 23 Poolse en 2 Bulgaarse arbeidsmigranten in de nabijheid van een Haagse supermarkt (zie bijlage 3 voor een overzicht van de kenmerken van de respondenten).

Op zoek naar overlastpanden

Volgens onze gesprekspartners is de problematiek van overbewoning en overlast geconcentreerd in wijken met veel particulier woningbezit. In wijken met veel door woningcorporaties beheerde sociale huurwoningen, zou amper sprake zijn van overbewoning omdat veel MOE-landers door hun doorgaans korte verblijfsduur in Nederland niet in aanmerking komen voor een woning uit de sociale huursector. Daarom is het voor particuliere woningeigenaren winstgevend om hun woningen te verhuren aan migranten. Vandaar dat in Haagse wijken als Laakkwartier en delen van de Schilderswijk, wijken met veel particulierhuizenbezit, wel sprake is (over-)bewoning door MOE-landers en in andere wijken niet.

Het fenomeen van overbewoning is eerder door ons vastgesteld in de studie *Wijken voor illegalen* (Leerkes et al. 2004). Uit deze studie bleek onder meer dat er veel illegale Bulgaren uit Turks sprekende regio's in Bulgarije in de Schilderswijk verbleven. Hun aanwezigheid kon worden verklaard uit vier factoren. Ten eerste de aanwezigheid van werk, zowel op de formele als de informele arbeidsmarkt. Dit geldt ook voor de MOE-landers die in meerderheid werkzaam zijn op de reguliere arbeidsmarkt (vooral land- en tuinbouw), maar deels ook op de irreguliere arbeidsmarkt. Vooral Bulgaren zijn actief op de informele arbeidsmarkt (Snel et al. 2011). De tweede factor is, zoals gememoreerd, de aanwezigheid van direct toegankelijke, goedkope huisvesting op de private huisvestingsmarkt.

Een derde factor was hun toegang tot sociale netwerken. Hiervoor wordt ook wel het begrip sociaal kapitaal gebruikt. Sociaal kapitaal heeft betrekking op het vermogen van migranten om hulpbronnen (geld, werk, huisvesting, informatie) te mobiliseren uit hun etnische en familiale netwerken. Dit sociaal kapitaal bepaalde voor een belangrijk deel de verblijfsmogelijkheden van illegale vreemdelingen. Dit geldt deels voor MOE-landers. We hebben gezien dat sommige MOE-landers dakloos zijn geworden omdat zij niet door familie, vrienden of landgenoten geholpen konden worden.

Een laatste factor betrof de mogelijkheden tot relatievorming met alleenstaande partners die een reguliere verblijfsvergunning hebben (dat konden zowel autochtonen als allochtonen zijn). Dergelijke relaties kunnen leiden tot een verblijfsvergunning: een deel van de aanvragen voor verblijfsvergunningen voor buitenlandse partners blijkt althans betrekking te hebben op stellen die elkaar in Nederland hebben ontmoet, terwijl een van de partners illegaal in Nederland verbleef (WODC en Indiac 2009).¹³ Deze laatste factor lijkt in het geval van de MOE-landers geen rol te spelen, omdat het om reguliere EU-burgers gaat.

Uit de studie *Wijken voor illegalen* bleek ook dat de aanwezigheid van illegale migranten die niet aan de buurt gebonden zijn, die met meerderen in een pand wonen en rondhangen op straat, bijdroeg aan gevoelens van *subjectieve onveiligheid*. Ook bleek dat de aanwezigheid van concentraties illegalen die voor een misdrijf (vooral diefstal) zijn aangehouden een licht verhoogde kans van bewoners op slachtofferschap voor specifieke delicten (vooral eenvoudige vermogensdelicten) met zich mee bracht (*objectieve onveiligheid*). De politiegegevens en de opvattingen van politieagenten over problemen van criminaliteit en overlast, zoals ze beschreven zijn in hoofdstuk 2 lijken ook in deze richting te duiden.

Opvallend was echter dat het voor ons heel lastig was om via de formele instanties (gemeentelijke instellingen, politie Haaglanden) adressen te krijgen van panden waar sprake was van overbewoning en overlast door MOE-landers. We hebben wijkbureaus in Laak, de Schilderswijk (De Heemstraat, Hoefkade, Segbroek en het Centrum (Jan Hendrikstraat) om informatie gevraagd, maar zij konden ons geen specifieke adressen geven. De Haagse Pandenbrigade echter gaf ons geen adressen met als motivatie dat bij de bekende adressen allemaal procedures lopen om een einde te maken aan overbewoning en overlast. Een ander argument dat wij hoorden is dat situaties zich snel kunnen wijzigen, juist door de strenge aanpak van de gemeente Den Haag. Zo stellen politiefunctionarissen van het wijkbureau Segbroek.

“Een enkele keer treffen we die (panden) nog wel eens aan, maar lang niet zoveel als enkele jaren geleden. Dat komt natuurlijk ook door het beleid van de gemeente om overbewoning tegen te gaan. Daar is indertijd zwaar op ingezet en dat heeft resultaat gehad. Er zijn nog wel enkele panden waarvan we weten dat sprake is van overbewoning. Maar het gaat niet om tientallen panden waar honderden Polen of Bulgaren hutjemutje op elkaar zitten.” (S4)

Ook politiefunctionarissen van wijkbureau Jan Hendrikstraat in het centrumgebied van Den Haag menen dat er in hun gebied geen sprake is van overbewoning door MOE-landers. Hun 'wijk' is voornamelijk winkelgebied, waar weinig mensen wonen. Er is wel sprake van overlast door MOE-landers, enerzijds door migranten die op straat rondhangen en (teveel) alcohol drinken en anderzijds door dakloze MOE-landers die op straat overnachten (en eveneens teveel drinken), maar niet door overbewoning. Maar ook de plekken in de publieke ruimte waar overlast zou voorkomen, zijn zeer veranderlijk. We werden bijvoorbeeld geattendeerd op bepaalde overlastplekken, maar

13. Daarnaast zijn in twee onderzoeken (Leerkes, Engbersen en Van San, 2007; WODC en Indiac 2009) aanwijzingen gevonden dat sommige Nederlandse ingezetenen een buitenlandse partner illegaal naar Nederland laten overkomen, omdat ze er (nog) niet in slagen om te voldoen aan de voorwaarden voor gezinsmigratie.

bij onze bezoeken (overdag als in de avond) bleek er niets aan de hand te zijn. Blijkbaar waren problemen vanzelf opgelost of hadden ze zich naar een andere plek verplaatst. De duidelijkste plekken die door de politie zijn aangewezen betroffen supermarkten en enkele horeca-aangelegenheden. Een door de politie aangewezen 'overlast-bar' bleek echter een bar te zijn die vooral bezocht werd door Surinamers. MOE-landers ontbraken er volledig.

Uiteindelijk hebben we op basis van informatie van de politie vijf panden bezocht waar volgens de politie sprake zou zijn van overlast. Deze panden bevonden zich alle in de Rivierenbuurt. In drie panden konden wij binnenkomen, één daarvan was in een slechte staat. De andere twee appartementen waren in kwalitatieve goede staat. We hadden geen indicaties dat er grote aantallen MOE-landers op deze adressen woonden. Daarnaast hebben we op aanwijzingen van de bewoners van deze panden nog 2 andere panden bezocht die overlast zouden veroorzaken. In deze panden bleken vooral Turken en Antillianen te wonen. Uiteindelijk hebben wij in deze 5 panden 6 personen geïnterviewd. Daarbij zijn deze respondenten vooral ondervraagd over hun visie op en ervaringen met overlast. In de volgende paragraaf gaan we daar nader op in. De specifieke huisvestingssituatie van deze respondenten gaf *geen* aanleiding om daar uitgebreid op in te gaan.

Onze eerste conclusie is dat achter het begrip 'overlast' een *fluïde werkelijkheid* schuil gaat die te maken heeft met het tijdelijke en veranderlijke karakter van arbeidsmigratie, met zijn pieken en dalen van arbeidsmigranten die komen en gaan. Daarnaast wordt de aard van overlast ook beïnvloed door het gemeentelijke beleid. Streng optreden tegen problemen van overlast (zowel in panden als in de publieke ruimte) kan problemen de kop in drukken, maar kan ook bijdragen aan bepaalde Hydra-effecten. Als op een bepaalde plaats overlast effectief is bestreden, kan het elders weer opdoemen. Vergelijk het volgende citaat:

"Vooral de dak- en thuisloze Polen zorgen hier voor veel overlast. We hebben hier bepaalde plekken waar ze heel lang verbleven, waar ze bij elkaar kwamen en waar ze ook sliepen. Wij kregen vorig jaar al signalen over overlast en krijgen nu weer veel meer klachten. Daar gaan we dan op inspelen. In eerste instantie kregen ze een bekeuring en werden ze aangehouden voor bier drinken op straat, bijvoorbeeld. Dat werd alleen zo'n omslachtig verhaal om die mensen aan te houden, de politieauto vervuilde, de cellen vervuilden. We hebben nu het beleid om ze gewoon weg te sturen, te zorgen dat ze geen wortel schieten, gewoon wegsturen. Waar gaan ze dan heen als ze zijn weggestuurd? Wij krijgen berichten van andere bureaus, omliggende bureaus, gebieden Scheveningen, dat ze daar dan ineens weer opduiken." (S3)

Het fluïde karakter van overlast impliceert dus niet dat het probleem zich niet voor zou doen. Wel dat het soms lastig is om het precies in kaart te brengen.

MOE-landers over overlast: 'destructief' en 'constructief' drinken

De resultaten van de 25 straatinterviews en de interviews met personen die we in de vijf panden hebben geïnterviewd ondersteunen de waarnemingen van de politie. Onze respondenten wijzen, net als de politie, op de problemen die samenhangen met drankgebruik. Ook zij situeren overlast vooral in huizen waar veel arbeidsmigranten samen wonen en ook zij wijzen bepaalde locaties (vooral supermarkten) als plekken des onheil aan. Verder zijn ook zij van mening dat overlast een probleem is dat zich vooral na het werk en in het weekeinde voordoet (zie overzicht 4.2). Wanneer we overzicht 4.2 nader in ogenschouw nemen dan zien we dat respondenten vooral melding maken van vechten, stelen en lawaai maken als vormen van overlast. Vergelijk onder andere de volgende citaten waarin het 'destructieve' karakter van te veel drinken duidelijk naar voren komt.

"Overlast en problemen door Poolse mensen bestaan zeker weten. Polen komen vooral naar Nederland om hun minimumloon te verdienen en dit uit te geven aan feesten en drugs. Ze rijden dronken, vechten dronken en maken lawaai." (06)

"Ik heb Polen vaak dronken op straat gezien, of vechtend in de disco, of als fietsendieven, of voedsel stelend uit winkels." (18)

“Poolse mensen worden dronken en vechten op straat, ik heb het zelf meegemaakt en ik vind het echt niks. Elke keer als ik uitga zie ik ruzies en vechtpartijen om me heen. Het komt door de drankcultuur die anders is in Polen dan in Nederland en welke Poolse mensen agressief maakt wanneer ze drinken.” (24)

“Voor Poolse mensen is het normaal om betrokken te zijn bij dingen als winkeldiefstal en andere diefstal. Soms als ik zie hoe Polen zich gedragen op hun werk en hoor wat ze zeggen, zie hoe ze hun weekend besteden, dan is dat verschrikkelijk. Soms denk ik echt dat het beter is om niet te zeggen dat ik uit Polen kom.” (28)

Maar er zijn ook tegengeluiden. Die laten horen dat problemen worden uitvergroot, dat ze gegeneraliseerd worden naar omvangrijke groepen die zich niet schuldig maken aan excessief drankgedrag. Ook het begrip ‘tsumani’ dat door wethouder Norder in de mond is genomen wordt als vernederend ervaren. Vergelijk de volgende uitspraken.

Respondent gaat zondag naar de Poolse kerk waar hij van een priester heeft gehoord dat de komst van Poolse mensen is aangeduid met ‘tsunami’. Deze metafoor duidt op iets dat plots aankomt en vervolgens een gebied vernietigt. Hij vindt een dergelijk beeld beledigend en hij begrijpt niet waarom Polen zo worden gezien. Hij denkt dat Polen hier komen om hun werk te doen. Zij werken hard in de kassen, zij doen hun werk goed en zouden daarvoor meer moeten worden gewaardeerd. Hij gelooft dat er sprake is van sterke discriminatie, Dat komt omdat zij (simpele) banen overnemen voor een laag loon. Maar Nederlanders willen dat werk tegen een dergelijk laag loon niet doen. (30)

“De gemeenteraad overdrijft het probleem. Poolse mensen worden in Den Haag gediscrimineerd en dat komt omdat Nederlanders niet willen dat er meer Polen komen omdat er al zo veel zijn.” (5).

“Ja, ik denk dat de klachten een beetje worden overdreven ondanks het feit dat er een kern van waarheid in zit. Ze zijn ook discriminerend omdat ze gegeneraliseerd worden naar alle Bulgaren of Polen terwijl het om geïsoleerde incidenten gaat. Zij houden te weinig oog voor de rest die normaal leeft en werkt zoals mijn familie doet.” (20)

Overzicht 4.2: Typen overlast, locaties en tijdstippen volgens de respondenten

Resp	Nat	Type overlast			Locatie	Tijdstip overlast		Verantwoordelijk voor overlast
		1	2	3		Dag	Uur	
01	Pol	Lawaai, door alcohol	Vechtpartijen, door alcohol	Diefstal	Op straat		's avonds/ 's nachts	(luie) Polen
02	Pol	Lawaai, door alcohol	Vechtpartijen, door alcohol		Op straat		's avonds/ 's nachts	(werkloze) Polen
03	Pol	Winkeldiefstal			In winkels			(jonge, werkloze) Polen
04	Pol	Vechtpartijen, door alcohol			In horeca		's avonds/ 's nachts	Polen (vechten), Turken (overlast)
05	Pol							Marokkanen, Turken
06	Pol	Rijden onder invloed	Vechtpartijen, door alcohol	Lawaai	Op straat			Polen
07	Pol	Vechtpartijen, door alcohol	Diefstal					Polen, Turken (vooral diefstal)
08	Pol	Vechtpartijen, door alcohol	Fietsendiefstal		Op straat		's avonds/ 's nachts	Polen, Turken (vooral diefstal)
09	Pol	Lawaai, door alcohol	Vechtpartijen, door alcohol		Op straat			
10	Pol	Lawaai, door alcohol	Vechtpartijen, door alcohol	Diefstal	In horeca	Weekend	's avonds/ 's nachts	Polen, Marokkanen (vooral criminaliteit)
11	Pol	Lawaai, door alcohol	Vechtpartijen			Weekend		Polen, Marokkanen en Turken (vechten)
12	Pol	Lawaai	Vechtpartijen		In horeca	Weekend	's avonds/ 's nachts	Polen
13	Pol	Winkeldiefstal	Overmatig drinken (overbewoonde huizen)	Lawaai	In huizen, winkels	Weekend	's avonds/ 's nachts	Polen, Marokkanen (winkeldiefstal)
14	Pol	Vechtpartijen	Winkeldiefstal		In horeca, winkels	Weekend	's avonds/ 's nachts	Polen
15	Pol	Vechtpartijen, door alcohol	Diefstal		In horeca	Weekend	's avonds/ 's nachts	Polen (diefstal vooral door werkloze)
16	Pol	Openbare dronkenschap	Winkeldiefstal		Op straat	Altijd	Overdag	Polen (werkloos, dakloos, criminele achtergrond)
17	Pol	Winkeldiefstal			In winkels			(gedepriveerde) Polen
18	Pol	Openbare dronkenschap	Vechtpartijen	Diefstal (boodschappen, fietsen)	Op straat, in horeca, in winkels	Altijd, vechten in het weekend	Altijd	(jonge) Polen
19	Bul	Winkeldiefstal	Lawaai, door alcohol		In winkels, op straat		Overdag	Polen
20	Bul	Lawaai, door alcohol	Zakkenrollerij		Op straat		Altijd	Polen (drank), Bulgaren (zigeuners zakkenrollen)
21	Pol	Winkeldiefstal			In winkels			Werklozen
22	Pol	Diefstal (oa uit auto's)						Poken (steeds minder), Marokkanen, Turken
23	Pol	Vechtpartijen, door alcohol			In horeca	Weekend	's avonds/ 's nachts	(luie) Polen
24	Pol	Vechtpartijen, door alcohol	Diefstal (fietsen, boodschappen)	Huisinbraken	Op straat	Altijd	's avonds/ 's nachts	(luie) Polen
25	Pol	Diefstal						(werkloze) Polen
26	Pol	Openbare dronkenschap			Op straat		's avonds/ 's nachts	Turken, Antillianen
27	Pol	Openbare dronkenschap	Openbaar drugsgebruik	Diefstal	Op straat			Polen
28	Pol	Vechtpartijen, door alcohol	Winkeldiefstal		Op straat, in winkels	Weekend		(jonge) Polen (onder invloed van drugs/alcohol)
29	Pol	Vechtpartijen, door alcohol	Winkeldiefstal	Fietsendiefstal	Op straat	Weekend		Polen, andere Oost Europeanen, daklozen
30	Pol	Diefstal						Turken
31	Pol	Vechtpartijen	Winkeldiefstal	Lawaai				(vooral luie) Polen

Respondent is van mening dat de problemen niet alleen worden veroorzaakt door Polen. Zij denkt dat de culturele mix spanningen in de hand kan werken. Er zijn zoveel verschillende mensen met culturele verschillen en dat kan spanningen leiden. Nu worden Polen verantwoordelijk gehouden voor de problemen omdat zij de meerderheid in de buurt vormen. Wanneer er een probleem is, is het makkelijk om te zeggen dat Polen het heb gedaan hebben. (8)

"Ik ben door de politie diverse malen gecontroleerd. Den Haag heeft een stadspolitie die je snel een bekeuring geeft. Ik denk dat sommige nationaliteiten worden gediscrimineerd in vergelijking met anderen. De Nederlandse politie behandelt Nederlanders beter dan Polen en andere Oost-Europeanen. En Nederlandse persoon wordt gewaarschuwd door de politie, terwijl buitenlanders een bekeuring krijgen. Ik had ooit een situatie waarin een Nederlandse bier dronk en de politie hem waarschuwde en hij gooide zijn alcohol weg. Ik kreeg wel een bekeuring omdat ik naast hem zat, maar ik dronk niet. Ik was niet dronken, dat kon de politieagent zo zien, maar ik kon het niet uitleggen en kreeg een bekeuring." (15)

Ook zeggen veel respondenten dat het merendeel van het drankgebruik binnen grenzen valt (hoe excessief het soms ook is). Zij bevestigen de antropologische these van 'constructief drinken'. Veel drinken speelt zich af na de werktijd is een gezelligheidsritueel voor mannen. Het speelt zich deels buiten de deur af, en als te veel drank leidt tot overlastgedrag dan is het vooral gericht tegen elkaar.

Gevraagd naar het gedrag van Polen in bepaalde bars, bevestigde de respondent dat Polen overlast veroorzaken als ze te veel drinken. Maar als ze als gevolg daarvan gaan vechten is dat vooral met elkaar. Anderen nationaliteiten worden daarin niet betrokken. (4)

"Natuurlijk wanneer mensen dronken zijn in het weekend, omdat ze hard werken en veel stress hebben, willen ze van hun vrije tijd genieten. Is dat verkeerd? Veel Poolse cafés en winkels die alcohol verkopen zijn altijd open, de drank is erg goedkoop, dus waarom zou ik er niet van mogen genieten? Sommige vechtpartijen komen in deze gebieden voor omdat men dronken is over onder de invloed van narcotica, maar ik zie geen probleem en ze geven geen overlast aan anderen, ze vallen alleen elkaar lastig." (29)

Problemen van overlast worden naar de mening van sommige respondenten verder veroorzaakt door het tijdelijke verblijf van Polen. Zij verdienen in korte tijd soms veel geld. De combinatie van geld en een kort verblijf waardoor men zich niet verantwoordelijk voelt voor de directe leefomgeving, draagt bij aan overlastgevend gedrag.

"Voor sommige mensen is het een paradijs om 40 euro of meer per dag te verdienen en veel te drinken. Het is gemakkelijk om plezier te hebben in het leven en op een negatieve manier te reageren wanneer men te veel gedronken heeft of drugs hebt gebruikt. Mensen die slechts tijdelijk verblijven zijn meer betrokken bij overlast omdat zij geen verantwoordelijkheden voor de toekomst hebben. Wanneer mensen langer willen blijven, zullen ze zich verantwoordelijker gedragen en nadenken over wat ze doen." (18)

Er zijn ook veel respondenten die stellen dat zij niets te maken hebben of willen hebben met het aanstootgevend gedrag van hun landgenoten of van andere groepen. Zij mijden bepaalde groepen, plekken en gaan vooral om met mensen die geen overlast veroorzaken.

Op de vraag naar wie vooral verantwoordelijk is voor aanstootgevend gedrag, zien we een complex antwoord waarin groepen zich vergelijken met anderen. Dit antwoord is kenmerkend voor arme, multiculturele buurten met een grote diversiteit aan bewoners (Harrison 1985; Engbersen & Van der Veen 1987; Engbersen 1990). Veel Polen menen dat vooral Poolse jongeren of werklozen zich daaraan schuldig maken. Verder is men ook van mening dat anderen zich schuldig maken aan overlast en criminaliteit, zoals Marokkanen en Turken. De twee Bulgaren die we hebben geïnterviewd wijzen vooral in de richting van de Polen. Ook wordt nadrukkelijk een relatie gelegd tussen werkloosheid en stelen, en ook tussen drugsverslaving en stelen. Daarnaast zijn sommigen van mening dat Polen die stelen een criminaliteitsverleden in Polen hebben.

“Een probleem van Poolse migranten die overlast veroorzaken bestaat, maar niet alle Polen in Den Haag doen eraan mee. Het kan veroorzaakt worden door werkloosheid onder Polen in Den Haag, of anders door hun luiheid of onwil om te werken, terwijl er genoeg banen zijn. Als gevolg daarvan veroorzaken Poolse mensen overlast, drinken, en vooral stelen ze. Het zijn vooral jonge Polen die verantwoordelijk zijn voor de diefstallen. Ze zijn lui en zien geen nut in werken, ze stelen liever. Het voordeel van werken weegt voor die mensen niet op tegen de kosten en moeite.” (3)

“Ik zie geen Polen die overlast veroorzaken in Den Haag. Polen zijn behoorlijk rustig en veroorzaken weinig problemen in vergelijking tot Turken in Den Haag. Turkse mensen zijn verantwoordelijk voor het veroorzaken van mogelijke overlast in de stad.” (4)

“Ze geven de schuld aan Poolse mensen en laten ze bijvoorbeeld niet in bars, maar ik denk dat de Bulgaren, Turken en Marokkanen meer problemen veroorzaken. Polen veroorzaken niet zo veel problemen. Als er een feestje is kunnen Polen wel wat lawaai maken, waar Nederlanders last van kunnen hebben, maar dat gebeurt alleen in het weekend en ik vind dat normaal. Misschien hebben ze wat slechtere manieren dan Nederlanders, maar alle gevechten en zo die ik gezien heb waren vooral tussen Turken en Marokkanen.” (11)

“Maar ik moet je zeggen, het zijn niet de Bulgaren die het doen. Tot nog toe heb ik niet gezien of gehoord dat Bulgaren hier problemen veroorzaken. De probleemveroorzakers zijn alleen Polen. Ik zeg je dat de enigen die overlast veroorzaken Polen zijn die hier wonen. Het is waar dat hier ook veel Bulgaarse families wonen, maar Bulgaren gedragen zich gewoon niet zo. Wij zijn hard werkend, mensen met families en verantwoordelijkheden, wij blijven liever thuis en hangen niet op straat.” (19)

“Ik denk dat discussie over deze problemen nodig is. Naar mijn mening zijn Oost Europeanen niet erger dan andere migranten. Marokkanen zijn de ergste. Zij veroorzaken veel overlast, en niemand geeft er iets om.” (22)

Dit proces van vergelijking en schuldtoekenning werkt gevoelens van achterstelling in hand. Men voelt zich achtergesteld omdat men wordt vergeleken met ‘a-sociale’ groepen of men vergelijkt zichzelf met groepen die in hun ogen worden voorgetrokken. In dergelijke buurten zien we ook dat migranten die het laatst arriveren het meest nadrukkelijk onderwerp zijn van negatieve beeldvorming.

De conclusie die uit dit hoofdstuk kan worden getrokken is dat er serieuze problemen van overlast voorkomen, maar dat zij plaats-, tijd- en groepgebonden zijn. De uitkomsten van dit hoofdstuk, in samenhang met die van de andere hoofdstukken, laten ook zien dat er twee verschillende subgroepen zijn te onderscheiden: de dakloze MOE-landers en de niet-dakloze MOE-landers. Die laatste groep bestaat vooral uit werkenden. Er tekenen zich twee dominante trajecten naar overlast af (zie overzicht 4.3).

Bij daklozen zien we vooral dat verlies van werk, het wegvallen van hulp door familie en vrienden en verslaving- en psychische problemen ertoe leiden dat zij dakloos worden. Zij kloppen aan bij de daklozenopvang, maar krijgen vaak geen toegang omdat zij niet aan de voorwaarden daartoe voldoen. Het gevolg is dat zij in de omgeving van de daklozenvoorziening voor overlast zorgen door op straat en in portieken de nacht door te brengen. Een deel van deze groep is werkloos en/of verslaafd en pleegt (winkel-)diefstal om aan drank en andere goederen te komen.

Overzicht 4.3: Twee trajecten van overlast door daklozen en niet-daklozen.¹⁴

Daklozen	Niet-daklozen
<p>Problemen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • verlies van werk • wegvallen sociale netwerk • verslaving en psychische problemen <p>Sociale gevolgen: dakloos Geen of beperkte toegang tot daklozenopvang</p> <p>Dominante vormen van overlast: slapen in de openbare ruimte en portieken, vervuiling</p>	<p>Problemen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ruimtelijke concentratie • overbewoning • masculiene drankcultuur <p>Sociale gevolgen: ontstaan van overlastpanden en overlastplekken op straat en bij winkels</p> <p>Dominante vormen van overlast: lawaaï en geweld door overmatig alcoholgebruik</p>
<p>Aanpak:</p> <ul style="list-style-type: none"> • streng toelatingsbeleid • voorkom dat MOE-landers direct hun huisvesting verliezen na beëindiging arbeidscontract • effectief terugkeerbeleid • zorg voor voldoende capaciteit in daklozenopvang om in te kunnen spelen op noodsituaties. 	<p>Aanpak:</p> <ul style="list-style-type: none"> • effectief handhaving- en surveillancebeleid • bestrijding overlastpanden • aanpak excessief drankgebruik, met hulp van werkgevers, maatschappelijke instellingen en Poolse zelforganisaties en kerken.

Bij de andere groep zien we dat overlast ontstaat door de ruimtelijke concentratie van MOE-landers in bepaalde wijken, overbewoning en een masculiene drankcultuur. Daarbij bieden de Haagse concentratiewijken ook horeca en winkels die aantrekkelijk zijn voor MOE-landers die werkzaam en woonachtig zijn in randgemeenten (zoals Westland). Bepaalde plekken van samenscholing leiden vervolgens tot overlast en ook tot bepaalde delicten, zoals winkeldiefstal.

Deze verschillende trajecten van overlast vragen om een andere aanpak. De oplossing van het daklozenprobleem dient vooral gezocht te worden in: (1) een streng toelatingsbeleid; (2) een beleid dat voorkomt dat MOE-landers direct hun huisvesting verliezen na beëindiging van het arbeidscontract en (3) een effectief terugkeerbeleid voor hen die niet in staat zijn voor zichzelf te zorgen. Het substantieel uitbreiden van het aantal plaatsen in de daklozenopvang is ongewenst. Daarvan zal een aanzuigende werking uitgaan. Wel moet worden nagegaan of de huidige capaciteit adequaat en flexibel kan inspelen op noodsituaties bij MOE-landers. Het tegengaan van overlast door de niet-daklozen vraagt vooral om (1) een effectief handhaving- en surveillance-beleid voor bepaalde plekken, tijdstippen en groepen; (2) bestrijding van overlastpanden en (3) aanpak van excessief drankgebruik, mede door inschakeling van andere partijen (werkgevers, maatschappelijke instellingen en Poolse zelforganisaties en kerken). Deze suggesties voor beleid, die hier slechts globaal zijn aangeduid, vragen om nadere invulling en

14. Deze trajecten zijn deels gebaseerd op de inzichten van R. Hesselings.

precisering. De uitdaging voor de gemeente Den Haag zal zijn om daar inhoud aan te geven. De urgentie daartoe is er. Niet alleen nu, maar ook voor de toekomst. De verwachting is dat (tijdelijke) arbeidsmigratie vanuit Midden- en Oost-Europa op de korte en middellange termijn van groot belang blijft voor de Nederlandse economie (Groenewold en De Beer 2010).

Literatuur

Boersma, J. (2006) Polaris bestrijdt mobiel banditisme. In: Stichting Maatschappij Veiligheid en Politie (red.) *Tegenhouden van mobiel banditisme*. Dordrecht: SMVP, p. 41-44.

Boom, J. de, A. Weltevrede, S. Rezai en G. Engbersen (2008) *Oost-Europeanen in Nederland. Een verkenning van de maatschappelijke positie van migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië*. Rotterdam: Risbo.

Burgers, J., S. van de Pol, E. Snel, G. Engbersen, M. Ilies, R. van der Meij, en K. Rusinovic (2011) *Arbeidsmigranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië in West-Brabant: Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute.

Chorus, Jutta (2009) *Afri. Leven in een migrantenwijk*. Amsterdam/Antwerpen.

Daele, S. van en T. Vander Beken (2010) 'Migratie en rondtrekkende daders. Heling bij rondtrekkende dadergroepen'. *Tijdschrift voor Criminologie*, Vol. 52 (2), p. 170-185.

Douglas, Mary (ed) (1997) *Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Doorn, Lia van (2002) *Een tijd op straat*. Utrecht: NIZW.

Engbersen, G. en R.J. van der Veen (1987) *Moderne armoede. Overleven op het sociaal minimum*. Leiden: Stenfert Kroese.

Engbersen, G. (1990) *Publieke bijstandsgeheimen. Het ontstaan van een onderklasse in Nederland*. Leiden: Stenfert Kroese.

Engbersen, G., E. Snel en J. de Boom (2010) 'A van full of Poles': Liquid migration from Central and Eastern Europe. In: R. Black, G. Engbersen, M. Okólski en C. Pantîru (eds.) *A Continent Moving West? EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 115-140.

Gemeente Den Haag (2010) *Monitor Midden- en Oost-Europeanen in Den Haag, 2010*. Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn.

Groenewold, G. en J. de Beer (2010) *Toekomstverkenning allochtonen uit Midden- en Oost-Europa*. Den Haag: NIDI.

Harrison, Paul (1985) *Inside the Inner City. Life Under the Cutting Edge*. Harmondsworth: Penguin.

Hesseling, R. en V. Tsjebanova (2008) *Midden- en Oost-Europeanen in Haaglanden. Een bekopte probleemanalyse*. Den Haag.

Hesseling, R. (2008) *Overlast van (dak- en thuisloze) Midden- en Oost-Europeanen in Haaglanden*. Den Haag.

Hesseling, R. (2009) *Midden- en Oost-Europeanen in Haaglanden 2009. Een strategische probleemanalyse*. Den Haag .

Hesseling, R. (2010) *Midden- en Oost-Europeanen in Haaglanden 2010. Update van de strategische probleemanalyse uit 2009*. Den Haag.

- Kloosterman, R. en H. Priemus (red.) (2001) 'The Hague a Dual City? Causes and Policy Responses'. *Built Environment*, 27(3), pp. 167-175.
- Korps Landelijke Politiediensten (2008) *Nationaal dreigingsbeeld 2008. Georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer: KLPD.
- Korps Landelijke Politiediensten (2010) *Landelijk verdachtenbeeld 2009. Een analyse van verdachten op basis van gegevens uit HKS*. Zoetermeer: KLPD.
- Laan, F. van der en A. Weenink (2005) *Eindrapportage van project Polaris. Mobiel banditisme uit Polen en Litouwen*. Zwolle: KLPD.
- Lakoff, G. and M. Johnson (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leerkes, A., G. Engbersen en M. van San (2007) 'Shadow Places. Patterns of spatial concentration and incorporation of irregular immigrants in The Netherlands', *Urban Studies* 44 (8), 1491-1516.
- Meggelen, Andra van (2010) *Agendavorming rondom MOE-landers op nationaal en lokaal niveau*. Rotterdam: EUR (Scriptie).
- Merton, Robert K. en Robert Nisbet (1971) *Contemporary Social Problems*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Simonse J. (1971) *Belemmerde kansen. Sociologische schets van de volksbuurt*. Alphen aan den Rijn.
- Smith, Philip, Timothy L. Philips en Ryan D. King (2010) *Incivility. The Rude Stranger in Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Snel, E. J. Burgers, G. Engbersen, M. Ilies, R. Van der Meij, K. Rusinovic (2010) *Arbeidsmigranten uit Bulgarije, Polen en Roemenië in Rotterdam: Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute.
- Snel, E., S. van de Pol, J. Burgers, G. Engbersen, M. Ilies, R. Van der Meij, R. en K. Rusinovic (2011) *Arbeidsmigranten uit Bulgarije, Polen en Roemenië in Den Haag: Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute.
- Swaan, A. de (1989) *Zorg en staat*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Wilson, Thomas W. (ed) (2005) *Drinking Cultures. Alcohol and Identity*. Oxford/New York: Berg.
- Weltevrede, A.M., J. de Boom, S. Rezai, L. Zuiderwijk en G. Engbersen (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa – een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo.
- WODC en INDIAC (2009) *Internationale gezinsvorming begrensd? Een evaluatie van de verhoging van de inkomens- en leeftijdseis bij migratie van buitenlandse partners naar Nederland*. Den Haag: WODC/Indiac.

Bijlage 1: overzicht van geïnterviewde sleutelpersonen

S1: Interview met twee functionarissen van politie Haaglanden (Staf korpsdirectie)

S2: Interview met een functionaris van Politie Haaglanden (wijkbureau Laak)

S3: Interview met twee functionarissen van, politie Haaglanden (wijkbureau Jan Hendrikstraat)

S4: Interview met twee functionarissen van, politie Haaglanden (wijkbureau Segbroek)

S5: Interview Joeri Snel, Leger des Heils

S6: Interview Marcella Been van de Kessler Stichting

S7: Telefonisch interview met een functionaris van Politie Haaglanden (Vreemdelingendienst)

Bijlage 2: overzicht van geïnterviewde daklozen

	Nationaliteit	Geboortejaar	Sekse	Arbeidsituatie ¹⁵	Opleiding	In NL sinds
D1	Pools	1970	Man	Werkloos	Secondair onderwijs ¹⁶	1999
D2	Pools-Litouws	1979	Man	Werkloos	Secondair onderwijs	2007
D3	Pools	1981	Man	Werkloos	Secondair onderwijs	2007
D4	Pools	1954	Man	Straatveger	Secondair onderwijs	2000
D5	Pools	1974	Man	Schilder	Secondair onderwijs	2008
D6	Pools	1986	Man	Werkloos	Secondair onderwijs	2004
D7	Pools	1987	Man	Informeel in bouw	'High school' ¹⁷	2009
D8	Pools	1977	Man	Werkloos	'High school'	2008
D9	Pools	1964	Vrouw	Straatveger	Niet bekend	2007
D10	Pools	1986	Man	Bouw, sloopwerk	'High school'	2010
D11	Pools	1982	Man	Straatveger	Handelsschool	2009
D12	Pools	1971	Man	Werkloos	'High school'	2004
D13	Pools	1987	Man	Informeel in bouw	Niet bekend	2005
D14	Pools	1972	Man	Informeel in bouw	Secondair onderwijs	2006
D15	Bulgaars	1950	Man	Krantenverkoper	Basisonderwijs	2007

15. Beroep zoals opgegeven door respondent (deels gaat het om het vroegere beroep en is men nu werkloos)

16. Secondair onderwijs, tot ong. 15 jaar

17. 'High school', van ong. 15 tot 18 jaar

Bijlage 3: overzicht kenmerken van de geïnterviewde respondenten op straat en in vijf 'overlastpanden'

	Nationaliteit	Geboortejaar	Sekse	Arbeidssituatie	Opleiding	In NL sinds
01	Pool	1983	Man	Tijdelijk contract	Secondair onderwijs ¹⁸	2007 ¹⁹
02	Pool	1971	Man	Tijdelijk contract	Secondair onderwijs	2001
03	Pool	1968	Man	Tijdelijk contract	Secondair onderwijs	2006
04	Pool	1984	Man	Tijdelijk contract	Secondair onderwijs	2009
05	Pool	1982	Man	Uitzendbureau	Secondair onderwijs	2010
06	Pool	1986	Man	Uitzendbureau	Secondair onderwijs	2007
07	Pool	1983	Man	Uitzendbureau	Secondair onderwijs	2009
08	Pool	1987	Vrouw	Uitzendbureau	'High school' ²⁰	2010
09	Pool	1984	Man	Uitzendbureau	'High school'	2008
10	Pool	1989	Man	Uitzendbureau	'High school'	2010 ²¹
11	Pool	1987	Man	Andere tussenpersoon	'High school'	2009
12	Pool	1982	Man	Tijdelijk contract	'High school'	2006
13	Pool	1977	Man	Tijdelijk contract	'High school'	2005 ²²
14	Pool	1985	Man	Uitzendbureau	Secondair onderwijs	2009
15	Pool	1979	Man	Geen werk, zoekt werk	Secondair onderwijs	2010
16	Pool	1981	Man	Geen werk, zoekt werk	Secondair onderwijs	2007
17	Pool	1982	Man	Tijdelijk contract	'High school'	2005
18	Pool	1986	Man	Zelfstandige	'High school'	2007
19	Bulgaar	1955	Man	Zelfstandige	Universiteit ²³	2007
20	Bulgaar	1968	Vrouw	Geen werk, zoekt werk	Secondair onderwijs	1999
21	Pool	1975	Man	Geen werk, zoekt werk	Secondair onderwijs	2010 ²⁴
22	Pool	1972	Man	Tijdelijk contract	Secondair onderwijs	2000
23	Pool ²⁵	Man	Uitzendbureau	'High school'	2010
24	Pool	1984	Man	Andere tussenpersoon	'High school'	2006
25	Pool	1979	Man	Uitzendbureau	Basisonderwijs	2008
26	Pool	1984	Vrouw	Uitzendbureau	'High school'	2010
27	Pool	1986	Man	Tijdelijk contract	Basisonderwijs	2008
28	Pool	1983	Man	Uitzendbureau	'High school'	2009
29	Pool	1985	Man	Uitzendbureau	'High school'	2009
30	Pool	1962	Man	Uitzendbureau	'High school'	2007
31	Pool	1985	Man	Uitzendbureau	'High school'	2006

18. Secondair onderwijs, tot ong. 15 jaar

19. Eerste keer in NL in 2006

20. 'High school', van ong. 15 tot 18 jaar

21. Eerste keer in NL in 2008

22. Eerste keer in NL in 2001

23. Universiteit of ander hoger onderwijs

24. Eerste keer in NL in 2006

25. Geen opgave van geboortedatum.